

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

1960

MAGYAR KÖNYVSZEMLE, 76. ÉVF. 2. SZÁM 101—224. l. BUDAPEST, ÁPR.—JÜN.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Felelős szerkesztő
KÓHALMI BÉLA

Szerkesztő bizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, JÓBORÚ MAGDA,
KOVÁCS MÁTÉ, MÁTRAI LÁSZLÓ, MEZEY LÁSZLÓ, SZEKERES PÁL,
V. WALDAPFEL ESZTER

E szám munkatársai : SEBESTYÉN GÉZA, az Országos Széchényi Könyvtár h. főigazgatója, FARKAS LÁSZLÓ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, KARSAI GÉZA, főisk. tanár, CSATKAI ENDRE Kossuth-díjas, a soproni Liszt Ferenc Múzeum főigazgatója, PAPP IVÁNNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, VARRÓ ISTVÁN, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara volt titkára (Chicago), FARKASNÉ TAUBER MÁRTA, a Műszaki Egyetem Könyvtárának munkatársa, CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, DÁVID KATALIN, a Művészettörténeti Dokumentációs Központ igazgatója, FOGARASSY MIKLÓS, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, SZIGETHY JOLÁN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, TISZAY ANDOR, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár osztályvezetője, KENYERES ÁGNES, a budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, NAGYDIÓSI GÉZANÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, PAPP ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, CSÜRY ISTVÁN, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, NYILAS MÁRTA, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa, SIMON MÁRIA ANNA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, SZELLE BÉLA, egyetemi tanársegéd, WEGER IMRE, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa, DEZSÉNYI BÉLA, az Országos Széchényi Könyvtár fősztályvezetője, D. SZEMZŐ PIROSKA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, L. MESTERHÁZI-NAGY MÁRTA, a Műszaki Egyetem Könyvtárának munkatársa, VÉRTESSY MIKLÓS, a budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, RÓZSA GYÖRGY, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának h. igazgatója, H. IZSÓ LIVIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa.

Szerkesztőség : Budapest, VIII, Múzeum körút 14—16. Telefon : 134—400

SEBESTYÉN GÉZA—FARKAS LÁSZLÓ

Új Nemzeti Könyvtárunk a Várban

Az Országos Széchényi Könyvtár 1847-ben költözött be jelenlegi otthonába, a Magyar Nemzeti Múzeum épületébe. Szinte hihetetlen, hogy 113 éven át nem változtatott helyet; még akkor is csodálatos ez, ha tekintetbe vesszük az utóbbi években rendelkezésére bocsátott két kisebb pótépületet (a volt Festetics-palota: Puskin u. 26. és a Múzeum u. 3. alatti ház javarésze) s egyéb bérelt helyiségeit. Már évtizedekkel ezelőtt önálló Nemzeti Könyvtár építésére lett volna szükség. Az egyre gyarapodó könyvtár helyhiányát 80 évvel ezelőtt (1880-ban!) egy képviselőházi bizottság is panaszolja JÓKAI elnökletével. Az alapítás százéves jubileumára (1902-ben) kiadott díszkiadvány pedig ugyancsak így ír: „a könyvtár helyszűkével küzd, mert óriási növekedése messze túlhaladja azon arányokat, melyekre több mint félszázaddal ezelőtt a könyvtári helyiségeket szabták”.¹ A külön könyvtári épület terve 1909-ben, a koalíciós kormány idején vetődött fel (a könyvtárat az akkori Rudolf rakpartra tervezték), de a kormány bukása után lekerült a napirendről — csaknem újabb fél évszázadra.

Ha időszerű volt a kérdés 1909-ben, nem kell magyarázni, mennyire sürgetővé vált 1945 után. Nemcsak a könyvtár nagysága miatt, bár köztudomású, hogy az ilyen típusú intézmények 15—20 évenként megkétszerezik állományukat. A könyvtárra hatalmas, új feladatok háramlottak a meginduló kulturális forradalomban. Hogyan felelhetne meg ezeknek régi, nyomorúságos korlátai között? S ne feledjük el, hogy szervezetiileg is kibővült az OSZK, kormányzatunk a könyvtárügy központi feladatainak jó részét is hatáskörébe utalta. Ezért a könyvtár vezetői az utóbbi évtizedben egyre sűrűbben hangoztatták, hogy a helyzet tarthatatlanná vált.

A lehetetlenülést mindenekelőtt az mutatta, hogy a könyvtár férőhely hiányában 13 helyre szóródott szét. S még így sem lehetett az egyre szaporodó anyag elhelyezését biztosítani. A raktárban több helyütt rá kellett térni a kettős (sőt néhol a hármas) sorokra, de ez sem vezetett célhoz. Az állomány tekintélyes részét már nem lehetett polcokra rakni, „könyvmáglyákban” halmozták fel. S közben könyvkiadásunk fejlődése, cserekapcsolataink erősödése s egyéb tényezők következtében szakadatlanul ömlenek az újabb kötetek ezrei, tízezrei a könyvtárba! (Az évi gyarapodás polcszüksége jóval meghaladja az 1 kilométert.)

De a legfájdalmasabb talán mégis az, hogy régi helyünkön nem tudjuk kiépíteni a korszerű, társadalmunk mai igényeihez mért olvasószolgálatot. A könyvtár 1958. évi Beszámolója joggal szögezi le: „a nemzeti könyvtár

¹ *A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene.* Bp. 1902. 13. l.

gyűjteménye még a polgári demokráciákban is közkinés, a nemzet első számú szabadakadémiája. Mennyivel inkább kötelessége a nyilvános szolgálat kiszélesítése a szocialista ország nemzeti könyvtárának!... A szocialista és népi demokratikus országok nemzeti könyvtárai valóban élszerpet játszanak a művelődési forradalom végigvitelében, a politikai fejlődés meggyorsításában, a tudomány és a népgazdaság támogatásában. ... Nemzeti könyvtárhoz méltóan az olvasótermek egész láncolatára lenne szükségünk, s ehelyett mindössze egy 88 férőhelyű általános, egy 39 személyes hírlap és folyóirat s egy 24 személyes tudományos olvasóteremmel rendelkezünk az egyes gyűjtemények néhány férőhelyes kutatószobáin kívül. Így tanulni, művelődni és kutatni vágyó olvasók tömegei rekedtek ki a könyvtárból. (A szófiai Nemzeti Könyvtárnak 258 személyes általános olvasóterme van!)” Ha semmi más indok nem lenne, ez a tény maga halaszthatatlanná teszi a megoldást.

Nos, nyugodtan mondhatjuk, hogy a könyvtár elhelyezésének kérdése, ha a megoldás küszöbéhez csak most értünk is el, az utóbbi években állandóan napirenden volt. 1952-ben úgy látszott, hogy lehetőség van megfelelő modern épület emelésére — még az első ötéves terv keretében. A hely kijelölése tekintetében a Tabán, majd konkrétabb formában a Közgazdasági Egyetem és a Petőfi híd közötti pesti Dunapart jött szóba. Mikor ez a megoldás lekerült a napirendről, valamely meglévő épület átalakítására törekedtek. Szó volt a Kilián laktanyáról, a volt Ludovikáról, a Kaffka Margit gimnáziumról stb. Legkomolyabb formában a volt Tőzsde-palota, majd a Vigadó átépítése került szóba, de egyik elképzelés sem volt megvalósítható. Legutoljára került szóba a volt királyi Vár.

1959 nyarán a Gazdasági Bizottság döntést is hozott, hogy a Nemzeti Könyvtár elhelyezését a Vár nyugati szárnyának (ún. F épület) átalakításával kell megoldani. Így a könyvtár az új perspektívában hozzáfogott az építési program tervezetének kidolgozásához.

I. Az új otthon: a Vár

A felsőbb szervek döntése a könyvtár Várba költöztetéséről nem teremtett problémátlan helyzetet. Ellenkezőleg, a könyvtárnak a város szívéből való kitelepítése, s emellett egy nem e célra tervezett épületbe való átvitele komoly aggodalmakat is keltett. Az aggodalmak nem korlátozódtak az OSzK munkatársaira, osztotta őket az egész könyvtáros társadalom. Éppen ezért mindenekelőtt azzal a kérdéssel kell foglalkoznunk: alkalmas-e a Vár kijelölt szárnya a nemzeti könyvtár céljaira.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, egészen röviden ismertetnünk kell a szóbanlévő épületet.

A Vár F szárnya (1. ábra) a régi királyi palotának a Krisztinaváros, illetve a Tabán felé néző nyugati része. Egy kb. 110 m hosszú és 45 m széles épületkomplexum, melynek egy hatalmas központi előcsarnoka, illetve lépcsőháza és két nagy belső udvara van. (2. ábra.) A központi előcsarnokhoz kapcsolódó s a két belső udvart is körülfutó belső folyosókból nyílnak az épület utcai (részben a várkertre és a belső várudvarra néző) traktusai. Főbejárata a Vár ún. oroszlanos udvaráról nyílik. A földszinttől, vagyis a mai főbejárat szintjétől felfelé két teljes emelete és egy részben kiépített harmadik emelete, lefelé pedig két alagsori szintje és két pincésora van.

A budai királyi palota — YBL Miklós és HAUSZMANN Alajos nagyszerű alkotása — annak a régi palotának a helyén épült fel, melynek első építője IV. BÉLA volt a tatárjárás utáni időkben, s amely palota fénykorát ZSIGMOND és MÁTYÁS király idejében élte, majd a török uralom s a felszabadító ostrom alatt szinte teljesen elpusztult. Az elpusztult palota helyén, a régi alapfalak részbeni felhasználásával MÁRIA TERÉZIA építtetett új palotát. Ez a Mária Terézia-féle palota szinte változatlan alaprajzi elrendezésben állott fenn a múlt század közepéig. A kiegyezés után merült fel a palota átalakításának, kibővítésének, illetve új épületrészek építésének gondolata. A tervek elkészítésére YBL Miklós kapott megbízást, s az építkezés 1890-ben kezdődött meg. YBL-nek 1891-ben bekövetkezett halála után HAUSZMANN Alajos folytatta, majd fejezte be 1905-ben az építkezési munkálatokat.

A palota F épülete, amely most az OSzK új otthonául van kijelölve, az YBL és HAUSZMANN által tervezett, illetve végrehajtott építkezések során jött létre. Mivel pedig a régi MÁRIA TERÉZIA-féle várudvar nyugati részén egy ilyen hatalmas új épület számára elégséges hely már nem állt rendelkezésre, az F épületszárny tulajdonképpen már a lejtőre került. Keleti oldala, mint a 3. ábrából látható, épp csak érinti a Vár felszínét, maga az épület a nyugati lejtőn áll, nyugati falával hatalmas (s építéskor emelt) támfalra nehezedve. Így a lejtőn épült házak sajátossága jellemzi: magassága a Tabán felől sokkal nagyobb, mint a várudvar felé eső oldalon. A Tabán felől nézve még a pince-sorok is tekintélyes magasságban vannak, s az innen nézve több emelet magasságban fekvő épületszinteknek a várudvar felé alagsor jellegű kiképzésük van. Az oroszlanos udvarról nyíló főbejárat szintje — a földszint — a tabáni oldalról nézve már az V. emelet.

Nos hát, ennek az épületnek a tekintetében kellett a megelőző tárgyalásokon állást foglalni. Az aggodalmak a következők voltak.

1. Súlyosan esett latba a *megközelítés* kérdése. Az OSzK ma központi helyen fekszik, a számára legfontosabb egyetemi karok közvetlen közelében. Felvitele a Várba azt eredményezheti, hogy elveszti olvasóközönségét, holott azt inkább szélesítenie kellene. Nem egyszer hangzott el a javaslat: költözzék inkább a Történeti Múzeum a Várba, s kapja meg az OSzK az egész Múzeumkörúti épületet. Hiszen kézenfekvő, hogy a múzeumokat lényegesen ritkábban látogatják, mint a könyvtárat; ha választani kell, inkább az utóbbit kell a nagyobb forgalmú helyen hagyni.

2. Egy másik nehézség az, hogy az épület ún. *hasznos tere* aránytalanul kevés. Mint az alaprajzról (2. sz. ábra) jól látható, az alapterület túlnyomó részét a széles folyosók, a hatalmas előcsarnok, belső udvarok stb. veszik igénybe, s csak a 4 m széles folyosón kívül eső „külső héj” az épület hasznos tere. Ez a terület a kapott adatok szerint 9200 m². Az OSzK területszükséglete viszont meghaladja a 37 000 m²-t (ha a raktári szinteket felemagasságban számítjuk, akkor is majdnem 26 000 m²). Hogyan lehet ezt a különbséget áthidalni és egyáltalán, lehet-e?

3. Nem megfelelő az egyes *traktusok mélysége* és szintmagassága sem. Az épület héjában elhelyezett helyiségeknek a mélysége 7—8 m; ez olvasóteremnek kevés, mert több helyiség egybekapcsolásával is csak hosszú, de keskeny termeket kaphatunk, szolgálati helyiségnek pedig sok. Az egyes szintek magassága általában 5—6 m között van. Könyvtári célra ez egyik vonatkozásban megfelel: olvasóteremnek jó, bár arra a célra meg, mint mondtuk, a traktusmélység nem megfelelő. Viszont a könyvtár dolgozó-

helyiségeinek normál szobamagasságúaknak kell lenniük, a raktári emeletet pedig annál is kisebb, 2,20—2,30 m magasságban kell tervezni.

4. Aggodalmak merültek fel a Vár fekvése miatt a *biztonságot* illetően is. Az emberiség legjobbjai azt remélik, hogy nem fognak többé a háború megpróbáltatásai rájuk zúdulni. De minthogy ez nemcsak a mi jószándékunktól függ, készen kell lennünk a másik eshetőségre is. Ilyen exponált helyen levő épületbe telepíteni egyik legfontosabb kulturális gyűjteményünket, legalábbis kockázatos vállalkozásnak tűnhetik.

5. Végül igen nagy gondot okozott, hogy e műemlékjellegű épület könyvtári célokra való igénybevételével ellentétbe kerülünk a *mai könyvtárépítési alapelveivel* is. A korszerű könyvtárépítésnek ui. két alapvető követelménye van: *a)* legyen az épület horizontális és vertikális irányban egyaránt bővíthető és *b)* legyenek az egyes feladatkörök az épületen belül átrendezhetőek, vagyis lehessen az épület belső beosztását módosítani.

Mindkét követelmény abból adódik, hogy a könyvtár szünet nélkül változó, gyarapodó szervezet; nyilvánvaló, hogy a célszerű könyvtárépület az, amely ezt a folytonos változást követni tudja. Nem kell magyarázni, hogy a szóban forgó épület esetében sem emeletréépítésnek, sem toldaléképület emelésének nincs meg a lehetősége. Vagyis: számolni kell azzal, hogy a nemzeti könyvtár bizonyos idő elteltével reménytelenül befulladás. Ami pedig az „alakíthatóságot” illeti (flexibility), arra nyilván csak egy eleve így tervezett épületben kerülhet sor.

Ezek voltak azok a főbb aggodalmak, amelyek a könyvtár vezetését és dolgozóit joggal nyugtalanították, s amelyekre választ kellett adni, mielőtt a javasolt útra rá mertünk lépni. S most lássuk ezeknek a problémáknak a megoldási vagy feloldási lehetőségeit.

ad 1. A lejtőre épült (tehát kétoldalas) épület megadja a lehetőséget, hogy a mai *felső* főbejárat helyett egy új, *alsó* főbejáratot létesítsünk a Krisztinaváros, ill. a Tabán felől. A kérdés részleteiről alább, a III. fejezetben lesz szó. Itt csak annyit említünk meg, hogy a támfal áttörésével alul kellene kiképezni előcsarnokot, s ezzel az új Nemzeti Könyvtár homlokzata az 1. sz. ábrán látható nyugati oldal lenne. Ezzel a változtatással tökéletesen megfordult a megítélés. Az új Nemzeti Könyvtárat villamossal, autóbusszal könnyen el lehet érni. Rövidesen megépül újra az Erzsébet-híd, akkor pedig mondhatjuk, hogy így is a város szívében lesz. Igaz, hogy kikerül a pesti belvárosból, de csak pár pernyire. (A bölcsészeti kartól alig lesz messzebb, mint jelenlegi helyén.) A Budára való áthelyezés talán még kedvező is abból a szempontból, hogy arányosabban fognak megoszlani a nagy könyvtárak Budapesten. Jelenleg egymás közelében zsúfolódnak az Egyetemi Könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, az Országos Műszaki Könyvtár, a Közgazdasági Egyetem Könyvtára, a Gorkij Könyvtár stb. A fejlődő Buda is megérdemel annyit, hogy egyik nagy könyvtárunk ott legyen.

ad 2. A számítások során kiderült, hogy a jelenleg nem hasznos terek jó kihasználását éppen a könyvtárnak a Vár-épületbe való helyezése teheti lehetővé. Minden más intézmény megtartaná az épület mai konstrukcióját. Könyvtár esetében azonban az üres belső részt kitöltheti az oda kívánczó raktártömb, mint azt a 3. ábra mutatja.

További térhasznosítást lehet elérni a magas emeletszintek kettéválasztásával. Harmadszor: fel lehet használni elképzelésünk szerint a könyv-

tár közvetlen céljaira — üzemek és műhelyek elhelyezésére — a jelenlegi két pincsort is, csak megfelelő ablakokkal kell az ott kialakítandó helyiségeket ellátni. Mindez a — könyvtár esetében jelentkező, egyéb esetben elmaradó — térkihasználás azt eredményezi, hogy az OSzK bizonyos kompromisszumokkal a Várban elhelyezhető. (De eredményezi azt is, hogy az épület szempontjából nézve ez az optimális megoldás. Ha könyvtár esetében háromszorosára növelhető a ma nyilvántartott hasznos terület, kár lenne — társadalmi nézőpontból — minden más hasznosítás.)

ad 3. A traktusmélységgel kapcsolatos nehézségek enyhítésére is mutatkoznak lehetőségek. Az egyik: a tervezett olvasószolgálati szinten (l. V. fejezet) a termék megfelelő szélességét (mélységét) biztosíthatjuk a folyosók megszüntetésével s a lebontandó falak helyére tartóoszlopok beiktatásával. A másik: a szolgálati célokra átalakítandó helyiségeknél ezek belső részéből lehet folyosót leválasztani. (7., 8., 9., 10., 11., ábra.)

A magas emeletszintek kettéválasztásáról már az előbbieken szó volt. A raktári tömb pedig saját emeletmagasságával illeszkedik be az épületbe. (3. ábra.) Természetesen azokon az épületrészekben, ahol sem a traktusmélység, sem a szintmagasság változtatására nincs mód, meg kell alkudnunk a lehetőségekkel.

ad 4. Az előzetes tárgyalások folyamán — biztonsági célokra — szoba került a Vár mélypincerendszere. Tudjuk, hogy a Várhegynek üreges a belseje. Ezekben az üregekben, barlangokban olyan biztonsági raktárt lehet kiépíteni, amely Budapest területén mindennél nagyobb védelmet nyújt. Ilyen megoldás esetén a hely inkább előnyös, mint hátrányos. Egyébként mód van arra a raktár tervezésénél, hogy az archivális, muzeális rész az épületen belül is maximálisan védett helyzetbe kerüljön (l. IV. fejezet).

ad 5. A bővíthetőséget és a belső változtathatóságot, alakíthatóságot a Vár-épület esetében nem lehet biztosítani. Sőt ezen túlmenően is számolnunk kell azzal, hogy könyvtárunk konzervatív megoldású lesz. A könyvtár-épület klasszikus hármassága (raktár, olvasóterem, szolgálati rész), amit nemrég még dogmának tartottak, lassanként meghaladottnak tekinthető. Az új elvek már nem a funkcionális egységek különállását, hanem éppen a könyvtári funkciók bizonyos belső egymásbakapcsolódását hangsúlyozzák. A mi esetünkben viszont meg kell maradnunk a klasszikus hármasság elve mellett, modernebb megoldásokra az épület nem alkalmas. De ugyanez lenne a helyzet, ha a körülmények kedvezése folytán 20 évvel ezelőtt építettek volna új nemzeti könyvtárat, hiszen a könyvtárépítés forradalma épp a mostani években zajlik. Akkor pedig senki sem emlegetné ezt a hiányt. Bármilyen fontos szempontról van is szó, ezt a negatívumot a könyvtár vezetőségének vállalnia kellett, hiszen a könyvtár újjászervezését nem fogja akadályozni. Egyetlen pont volt, ahol nem lehetett engedni. Hogy a befulladás-tól megóvjuk a könyvtárat, azt kértük, hogy biztosítsanak helyet egy leendő pótépület részére a közelben. Az Építésügyi Minisztérium és a Gazdasági Bizottság magáévá tette kérésünket, s határozat született, hogy a Vár-épület térségében, az F épületszárny közvetlen közelében, a lebontott ún. istállósor helyén megfelelő telket kell tartalékolni a könyvtár pótépületének céljára. Így lényegében ez az aggodalom is tárgytalanná vált.

Ezek voltak azok a főbb problémák, amelyekre előzően választ kellett adni. A könyvtár 1958 végén és 1959 elején különféle felterjesztésekben, feljegyzésekben rögzítette ama szempontokat, amelyek érvényesítése elő-

feltétele a Vár tervezett új hasznosításának. Az illetékes szervek minden lényeges kérdésben honorálták az OSzK álláspontját. Így került sor a Gazdasági Bizottság pozitív döntésére.

A nehézségek megtárgyalása után szóljunk most néhány szót a Vár-épület kétségtelenül meglevő előnyeiről is.

Ez az épület, mint arra az Országos Könyvtárügyi Tanács könyvtár-építési és berendezési szakbizottságának szakvéleménye is rámutat, hangsúlyozottan reprezentatív jellegű, s ebből a szempontból kifejezetten alkalmas az OSzK elhelyezésének céljára. „Hisz egy nemzeti könyvtár feltétlenül támaszt reprezentatív igényeket. Éppen ezért találjuk külföldön is nem egyszer kormányzati épületekben a nemzeti könyvtárat.”² A volt királyi palota épülete a helyreállítási munkálatok befejezése után kétségtelenül Budapest egyik legszebb épülete s éppen az OSzK-nak, a Nemzeti Galériának s egyéb kulturális intézményeinknek ottani elhelyezése folytán idegenforgalmi látványosság is lesz. Szép fekvése, s az a gyönyörű kilátás, mely onnan nyílik (félkörben a budai hegyek), csak fokozni fogja vonzóerejét.

És gondoljunk némi jogos büszkeséggel arra, hogy valahol ott, ahol most az OSzK új otthona lesz, működött annak idején MÁTYÁS király híres könyvtára, a Corvina is.

II. Tervezés. Helyiségsszükségletek

Az OSzK már 1952-ben, amikor felmerült a lehetőség arra, hogy új Nemzeti Könyvtárat építsenek, hozzáfogott a tervezés előkészítéséhez. Osztályonként felmérték a helyiségsszükségletet, s papírra vetették az elrendezésre, beosztásra vonatkozó elképzeléseket. Mindez az anyag kétségkívül sok segítséget nyújthat a jelenlegi tervezésnek is. Mindazonáltal a Vármegoldás felmerülésekor egészen újból kellett a munkát elkezdeni. Részben, mert egy meglevő épület átalakítása egészen másfajta feladat, részben mert azóta elképzeléseink is módosultak. (Megjegyezhetjük, hogy az 1952. évi tervek még nem a fent érintett új építészeti elvek alapján készültek.) 1958-ban a könyvtár újból rögzítette a szükségleteket, s hozzáfogott az átépítés koncepciójának a kialakításához. (Bár a GB döntése csak 1959 derekán történt, az előzetes tárgyalások már 1958-ban megindultak.) Köszönettel említjük meg e helyütt is, hogy az induláskor jelentős segítséget adott az Országos Könyvtárügyi Tanács könyvtárépítési és berendezési szakbizottsága, amely 1958 végén részletes és alapos szakvéleményt³ dolgozott ki a Várban való elhelyezés alapvető kérdéseiben. Ezek az előzmények.

Az 1959 őszen — a GB döntés után — megszövegezett programtervezetben a könyvtár jellegéből és funkcióiból kellett kiindulni. A leglényegesebb szempontok a következők voltak.

Az OSzK igen *komplex* feladatkört lát el. Egyrészt élő könyvtár, sőt Magyarország legnagyobb könyvtára. Ugyanakkor azonban — ugyancsak nemzeti könyvtári mivoltánál fogva — könyvarchívum is, vagyis az olvasók kiszolgálása mellett feladata a magyar és magyar vonatkozású irodalom

² Szakvélemény az Országos Széchenyi Könyvtárnak a budai Vár F épületszárnyában való elhelyezéséről. Bp. 1958. 3. 1.

³ I. m.

sértetlen megőrzése az utókor számára (e tekintetben mintegy könyvmúzeum). Mindezt kiegészítik bizonyos központi feladatok és könyvtárközi funkciók, mint: a kötelempéldányok szétosztása, könyvtárközi kölcsönzés, a nemzeti esereközpont munkája, központi katalógusok, központi feldolgozás, központi tájékoztatás, és az egész könyvtári hálózatot érintő módszertani munka és könyvtártudományi kutatások.

De jellemzők a könyvtárra a *méret*ek is. Az OSzK-nak, amely jelenleg a főváros 13 pontján van elhelyezve, csupán mai *könyvállománya* meghaladja az 1 500 000 kötetet. (Ebbe még nincs beleszámítva az a nemzeti tulajdonba került kb 1 millió kötetet kitevő könyv- és folyóirat állomány, amelynek belföldi elosztása és a visszamaradt anyagnak további gondozása az OSzK feladata; egyelőre azonban — míg az elosztás be nem fejeződik — ennek a teljes anyagnak az elhelyezéséről is gondoskodni kell.) A *könyvanyagon kívül* az OSzK-nak hatalmas különgyűjteményei is vannak: folyóirattár, kézirat-tár, térképtár, zeneműtár, színháztörténeti gyűjtemény stb.

Az OSzK teljes — könyv és egyéb nyomtatvány, kézirat, film, hang-lemez stb. — állománya az 1958. évi *Beszámoló* statisztikai adatai szerint a következő:

Könyv (kötet)	1 360 110
Periodika (kurrens évf. + nem kurrens db)	146 164
Kézirat (db)	303 039
Zenemű (db)	50 657
Térkép (db)	70 338
Plakát és kisnyomtatvány (db)....	1 626 600
Mikrofilm (db)	4 579
Egyéb dokumentum (db)	131 563

Összesen:.... 3 693 050

A könyvállomány fenti számához hozzáadandó az a mintegy 130 000 — 150 000 kötetet kitevő másodpéldány anyag, ami jelenleg úgynevezett „könyvmáglyában” van felhalmozva.

A mai állapotot azonban nem lehet a tervezésnél alapul venni. Minthogy a könyvtár „növekvő szervezet”, arra kell számítanunk, hogy a könyvtár *könyvanyaga* 50 év alatt 5 millió kötet fölé fog felnövekedni, s megfelelő mértékben fognak emelkedni a különgyűjtemények is.

Az állomány méreteinek megértéséhez tudni kell, hogy az OSzK nem egy példányban gyűjti a nyomdatermékeket. Már az archivális és használati szempontok kettőssége miatt is a hungarica könyvanyag, folyóiratanyag, hírlapanyag területén szükségszerűen *többpéldányos gyűjtést* folytat. Az első (vagyis legteljesebb) példánysorozat archivális (ez az utókoré), a további (szükség szerint második, harmadik stb.) példányok a használat céljaira szolgálnak. A kettős gyűjtés részben az állomány kivételes iramú növekedését, részben a raktározás bonyolultságát eredményezi.

Ezekkel az arányokkal ma még nincs egyensúlyban a könyvtár *nyilvános szolgálata*. Mint fentebb megállapítottuk, a Nemzeti Múzeum épülete nem ad lehetőséget a korszerű olvasótermi hálózat kiépítésére, vagyis a könyvtár kincsei sok vonatkozásban ma még csak holt tőkét jelentenek. A tervezésnél azonban nem a mai helyzetből, hanem a szükségletből — egy

korszerű nemzeti könyvtár megteremtésének az igényéből — kell kiindulni. A Várban a könyvtárat sokezres tömegek fogják látogatni, a műveltségi színvonal emelkedésével egyre nagyobb tömegek.

A nagy állományt és az olvasótömegeket megfelelő *személyzet* kell, hogy gondozza. Az OSzK létszáma jelenleg 287 fő. A könyvtár számítása szerint ennek az új épületben 1975-ig 673-ra kell felemelkednie, hogy a meg-növekedett, kiszélesedett feladatokat el tudjuk látni.

A szükséges helyiségek rendeltetésük szerint a következő kategóriákba sorolhatók:

1. *Könyvraktárak.*
2. *A nyilvános szolgálat helyiségei.* Olvasótermek, katalógustermek, előadótermek, kiállítási helyiségek; idetartoznak az olvasó- és előadótermek-hez szükséges ruhátárak, dohányzók, büffé, könyvklub helyiségei.
3. *Szolgálati helyiségek.* A könyvtár alkalmazottainak munkahelyei; idetartoznak a szolgálati lakások is.
4. *Üzemek, műhelyek.*
5. *Mozgalmi, társadalmi és jóléti helyiségek.* Idetartoznak a párt, a szak-szervezet és a KISz helyiségei, valamint a dolgozók részére étkezdé, konyha, öltöző és fürdőhelyiségek, betegszoba, klub stb. és idetartoznak bizonyos vonatkozásban a 2. kategóriánál már említett előadótermek is.
6. *Egyéb helyiségek.* Portásfülkék, kazánház, tüzelőanyagraktár, WC-k, mosdók, telefonközpont, telefonfülkék, valamint az egyéb technikai berendezésekhez (világítás, fűtés, légkondicionálás, lift stb.) szükséges helyiségek, a tűzoltók helyiségei stb.

A könyvtári munkában szerzett tapasztalatoknak, az OSzK távlati fejlesztési tervének, illetve fejlődési irányának, továbbá az idevonatkozó bel- és külföldi szakirodalomnak a figyelembevételével állapítottuk meg az OSzK helyiség-szükségletét, az egyes kategóriákon belül külön is részletezve.

A megállapított helyiség-szükséglet részletezése a következő:

1. Szolgálati helyiségek

<i>Igazgatás</i>	22 szolgálati helyiség.....	593 m ²
	2 kézraktár	80 „
	4 szolgálati lakás	320 „
<i>Igazgatás összesen</i>		993 m ²

I. Főosztály :

Gyarapítási osztály	9 helyiség	245 m ²
Feldolgozó osztály	10—15 „	630 — 700 m ²
Bibliográfiai osztály	10—15 „	225 m ²
Olv. szolg. és tájékozt. osztály	10 „	305 m ²
<i>I. Főosztály összesen</i>		1 405 — 1475 m ²

II. Főosztály :

Hírlaptár	17 helyiség	520 m ²
Zeneműtár	4 „	90 „
Színháztörténeti gyűjtemény	4 „	110 „
Térképtár	5 „	242 „
Kisnyomtatványtár	5 „	145 „
<i>II. Főosztály összesen</i>		1 107 m ²
<i>Zárolt kiadványok tára</i>	2 helyiség	45 m ²

III. Főosztály :

Kézirattár	7 helyiség	273 m ²
Régi és ritka nyomtatványok tára	7 „	212 „
Mikrofilmtár	4 „	110 „

III. Főosztály összesen 595 m²

IV. Főosztály :

Könyvelosztó	8 helyiség	305 m ²
Nemzetközi kapcsolatok	1 „	154 „
Könyvtárközi köles.	4 „	178 „
Közp. katalógus	3 „	184 „
Kötelempéldány csop.	2 „	106 „

IV. Főosztály összesen 927 m²

V. Főosztály :

Könyvtártud. osztály	22 helyiség	471 m ²
Módszertani „	11 „	205 „
Oktatási „	2 „	41 „

V. Főosztály összesen 717 m²

Szolgálati helyiségek összesen : 5 789 — 5 859 m²

2. A nyilvános szolgálat helyiségei :

Igazgatás :	500 személyes előadóterem	600 m ²
	100 „ „	120 „
	ruhatárak, dohányzók	300 „
Igazgatás összesen :		1 020 m ²

I. Főosztály :

általános olvasóterem	600 m ²
tudományos olvasóterem I.	200 „
„ „ II.	200 „
„ „ III.	100 „
„ „ IV.	100 „
könyvklub	80 „
ifjúsági olvasóterem	350 „
kézirattár (120 000 kötetre)	400 „
mikrofilm olvasó	80 „
kutatófülkék (10)	50 „
gépelőhelyiségek (5)	20 „
katalógus	200 „
szakkatalógus	200 „
dohányzó	120 „
büfé	80 „
beiratkozó	40 „
kölcsönző	50 „
fotokópia	70 „
tájékoztató könyvtár	100 „

I. Főosztály összesen: 3 040 m²

II. Főosztály :

Hírlaptár {	folyóirat olvasóterem	300 m ²
	katalógus	100 „
	kutatóhelyiségek (8)	96 „
Zeneműtár és színháztört. gyűjtemény.	5 helyiség	225 „
Térképtár és kisnyomtatványtár	5 „	214 „

II. Főosztály összesen: 935 m²

Zárolt kiadványok	1 helyiség	40 m ²	
III. Főosztály :			
Kézirattár és RR	3 helyiség	250 — 350 m ²	
Mikrofilmtár	1 „	50 m ²	
III. Főosztály összesen:		300 — 400 m ²	
IV. Főosztály :	1 helyiség	400 m ²	
V. Főosztály :	1 helyiség	80 m ²	
A nyilvános szolgálat helyiségei összesen		5 815 — 5 915 m ²	
3. Könyvraktárak			
I. Főosztály :		10 000 m ²	
II. Főosztály :			
Hírlaptár		3 000 m ²	
Zeneműtár		500 „	
Színháztörténeti gyűjtemény		400 „	
Térképtár		800 „	
Kisnyomatványtár		1 000 „	5 700 m ²
Zárolt kiadványok tára			600 m ²
III. Főosztály :			
Kézirattár		1 500 m ²	
Régi és ritka nyomtatványok tára		640 „	
Óvőhely a Kézirattár és RRT számára		2 140 „	
Mikrofilmtár		300 „	4 580 m ²
IV. Főosztály :			
Főlépédműtár raktár		500 m ²	
Könyvelosztó		2 500 „	3 000 m ²
Könyvraktárak összesen			23 880 m ²
4. Üzemek, műhelyek :			
Könyvkötészet (ig.)		400 m ²	
Könyvrestauráló és könyvhiq. labor. (III.)		390 „	
Adréma (I.)		164 „	
Nyomda (I.)		150 „	
Sokszorosító (V.)		105 „	
Mikrofilmtár labor. (III.)		240 „	
Asztalos, lakatos, villanszerelő stb. (ig.)		120 „	
Garage (ig.)		100 „	
Üzemek, műhelyek összesen			1 669 m ²
5. Mozgalmi, jóléti és társadalmi helyiségek			
Párt, szakszervezet, KISZ		200 m ²	
Klub, gyengélkedő, étkezdé, konyha		300 „	
Öltözők, mosdók, fürdők		200 „	
Mozgalmi, jóléti és társadalmi helyiségek			700 m ²
6. Egyéb helyiségek			

ÖSSZESÍTÉS

	Szolg. h.	Nyilv. szolg.	Könyv- rakt.	Üzemek	Mozg. jóléti h.	Összesen
Igazgatás	993	1 020	—	620	700	3 333
Gyarápítási osztály	245	—	—	—	—	245
Feldolgozó osztály	630	—	—	164	—	794
Bibliográfiai osztály	225	—	—	150	—	375
Olv. szolg. és tájékozt. osztály	305	3 040	10 000	—	—	13 345
<i>I. Főosztály</i>	1 405	3 040	10 000	314	—	14 759
Hírlaptár	520	496	3 000	—	—	4 016
Zeneműtár	90	225	500	—	—	1 325
Színháztörténeti gyűjtemény	110	—	400	—	—	—
Térképtár	242	—	800	—	—	2 401
Kisnyomtatványtár	145	214	1 000	—	—	—
<i>II. Főosztály</i>	1 107	935	5 700	—	—	7 742
Zárolt kiadványok tára	45	40	600	—	—	685
Kézirattár	273	—	3 000	390	—	5 405
Régi és Ritka nyomtatványok tára	212	250	1 280	—	—	—
Mikrofilmtár	110	50	300	240	—	700
<i>III. Főosztály</i>	595	300	4 580	630	—	6 105
Könyvelosztó	305	—	3 000	—	—	3 305
Nemzetközi kapcsolatok	154	—	—	—	—	154
Könyvtárközi kölesönzés	178	—	—	—	—	178
Közp. katalógus	184	400	—	—	—	584
Kötelempéldány	106	—	—	—	—	106
<i>IV. Főosztály</i>	927	400	3 000	—	—	4 327
Könyvtártud. osztály	471	80	—	105	—	656
Módszertani osztály	205	—	—	—	—	205
Oktatási osztály	41	—	—	—	—	41
<i>V. Főosztály</i>	717	80	—	105	—	902
Összesen	5 789	5 815	23 880	1 669	700	37 853

Ezeknek az adatoknak az alapján kell majd a Középülettervező Intézet mérnökeinek a könyvtár tervét elkészíteniük. A tervezéshez azonban a méretek maguk még nem elégségesek. A méreteken kívül *a)* tekintettel kell lenni a könyvtár egységeinek funkcionális összefüggéseire, *b)* egyeztetni kell a könyvtár szükségleteit az épület adottságaival. A legfontosabb szempontok itt a következők.

ad *a)* Alapkövetelmény, hogy azok az egységek kerüljenek egymás mellé, amelyeknek egymással kapcsolatuk van (több irányú kapcsolat eseté-

ben biztosítani kell a több irányú érintkezést), s hogy a sorrendet a könyvtárat jellemző folyamatok (a könyv mozgása, az olvasó mozgása stb.) szabják meg. A részletekre nem térhetünk ki, csupán sommázva néhány általános elvet említünk meg.

Funkcionális szempontból úgy kell az épület belső elrendezését megtervezni, hogy összefüggésben legyenek a raktárak a raktárakkal, az olvasóhelyiségek pedig az olvasóhelyiségekkel. Tehát legyen egy egységes raktári tömb és egy egységes olvasói közlekedő útvonal.

A nagyközönség számára szolgáló helyiségek minden szinten zárt egységet képezzenek, szigorúan elhatárolva azoktól az utaktól, amelyeken a könyvek mozgása történik. Tehát a könyvek útja a raktárak és az olvasótermek között sehol ne szelje át a közönség számára szolgáló útvonalakat, s az olvasók útvonalait ugyancsak minden szolgálati útvonaltól függetleníteni kell.

A raktárak legyenek jól megközelíthetők mind a feldolgozó helyiségekből, mind az olvasótermekből; s az olvasótermekből ne csak liftek segítségével, hanem lehetőleg ugyanazon a szinten való közvetlen összeköttetés útján is.

ad b) Az olvasótömegek számára biztosítani kell a kényelmes megközelítést (az alsó bejárat kérdése).

Adminisztratív szempontból szükséges a legnagyobb teherforgalmat lebonyolító könyvforgalmi — IV. főosztálynak —, valamint az I. főosztályhoz tartozó Gyarapítási osztálynak a posta és teherforgalom céljára szolgáló kapuk közelében való elhelyezése. Ugyanitt kellene gondoskodni a postabontó és szétosztó szolgálat elhelyezéséről is.

A látványosságot is alkotó különgyűjtemények (régii és ritka nyomtatványok, kéziratok, zeneműtár stb.), amelyek nagyszámú látogatót vonzanak, kerüljenek a reprezentatív földszinti és első emeleti szintre, a díszlépcsőház közelébe.

A könyvtár elhelyezési szempontjai legyenek összhangban a műemléki szempontokkal.

A funkcionális és telepítési szempontok figyelembevételével kísérletképpen felvázoltuk, mi módon lehetne az OSzK egyes helyiségcsoportjait a Vár F épületébe bevinni. Ez a tervezet, mely a 4—14. ábrákon található, épületszintenként tartalmazza az OSzK helyiségeinek javasolt elhelyezését, rendjét, kapcsolatát. Talán felesleges is hangsúlyoznunk, hogy ez a kísérletképpen készített elhelyezési vázlat korántsem lép fel a „terv” igényével, csupán megkönnyíteni igyekszik a könyvtárépület belső beosztásának elképzelését. A végleges terv, amelyet majd a kapott szempontok felhasználásával a mérnökök készítenek el, a közölt vázlattól nyilván sok mindenben (talán alapjaiban is) eltér, de a feladatot — a műszaki lehetőségekhez alkalmazkodva — ezeknek a szempontoknak a figyelembevételével kell megoldania.

A mostani tervezet szerint a könyvtár üzemei, laboratóriumai, műhelyei stb. az épületnek a Palota tér felé néző nyugati oldalán, az ún. felső pincében és az alsó pincében, ez utóbbiban egymás fölött kialakított két szinten — összesen tehát három szinten — volnának elhelyezve.

A két alagsort a szolgálati helyiségeknek foglalnék le. A földszint és az 1—2. emelet a nyilvános szolgálat, a különgyűjtemények és az igazgatási helyiségcsoport számára kínál alkalmas megoldást. A raktár — a pincétől

a tetőig — az épület középső sávját venné igénybe. Mindezekről alább részletesebben is szó lesz.

A második emelet középső része fölött kiépítendő harmadik emeleten volnának elhelyezhetők a nagy- és kiselőadóterem, a párt, a szakszervezet és a KISz helyiségei, valamint a dolgozók klubhelyisége és étkezőhelyiségek a könyvtár dolgozói és esetleg olvasóközönsége részére.

III. Útvonalak

Rendkívül fontosak a megközelítés kérdései, s ugyanígy az épület bel-sejében felmerülő forgalmi problémák is.

Érintettük: a könyvtárépítés alapelvei közé tartozik, hogy a nyilvános olvasói és a belső, szolgálati helyiségek kettőssége teljesen *külön bejáratot s útvonalakat* kíván meg. Minthogy a szolgálati helyiségeknél nagyarányú teherforgalomra is számítani lehet, szolgálati bejáratként az alsó alagsor szintjén levő északi és déli kapuk kínálkoznak. Viszont az olvasói bejáratot célszerű a középrészbe helyezni, így tudják a látogatók az egyes emeletek minden részét aránylag nagyobb fáradtság nélkül elérni.

Az előzetes tárgyalásoknál nagy szerepet játszott az a kérdés, hol legyen az épület főbejárata. A könyvtár vezetősége valamennyi felterjesztésében leszögezte, hogy az F épület könyvtári célra csak egy új, alsó bejárat létesítésével alkalmas. Már az első — 1958. november 5-én kelt — felterjesztése a Művelődésügyi Minisztérium tervosztályához kifejti, hogy a „könyvtár *nyilvános* művelődési intézmény. Állandóan (a nap bármely szakában) tömegesen látogatják tudósok, diákok, szakemberek, a dolgozók legszélesebb rétegei”. Ezért javasolja az alsó, *Palota téri* bejáratot, vagyis hogy „alul, a bástyafal kapuimitációjánál valóságos bejáratot kellene kialakítani, s az ott kiképzett csarnokból lift vinne fel az épületbe. Így a Nemzeti Könyvtár bejárata közvetlenül a tabáni villamos, ill. autóbusz megállónál lenne”. Ebben a tárgyban 1958. november 27-én az OSzK kérdést intézett az Országos Műemléki Felügyelőséghez is, s erre pozitív választ kapott. Azóta az alsó bejárat ügye elfogadottnak tekinthető.

Ezek után felmerül a kérdés, mi legyen a szerepe a jelenlegi — az orosz-lános udvarról nyíló — főbejáratnak? Három eset lehetséges:

a) meg kell szüntetni,

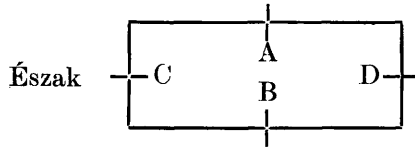
b) csak reprezentatív bejáratként kell kezelni ünnepi rendezvények számára,

c) második olvasói bejáratnak kell tekinteni (s reprezentatív célokra is lehet használni).

Megjegyezzük, hogy az OSzK igen szívesen venné az egész reprezentatív lépcsőház megszüntetését, ha erre mód van. Ilyen kiképzéssel ma már könyvtárak egyáltalán nem épülnek. A volt királyi lépcsőház az épület tetemes részét veszi igénybe, azonkívül üzembentartása (fűtés!) is problémákat vet fel. Kisebb méretű, a funkcióhoz igazodó megoldás számunkra alkalmasabb lenne. Ha azonban műemléki érdekből a lépcsőház megtartása mellett kell dönteni, nyilvánvaló, hogy a könyvtári szempontokat nem lehet a reprezentatív szempontoknak alárendelni.

A lépcsőház megtartása esetén a fenti három lehetőség közül a c) változat látszik legelfogadhatóbbnak.

Ezek szerint az épületnek négy bejárata lenne. Jelöljük ezeket az egyszerűség kedvéért A, B, C és D betűkkel.

Az A bejárat a földszintre, a B bejárat az alsó pince alatt építendő új bejárati csarnokba, a C és D az alsó alagsorba vezetne.

Szokatlan és kétségtelenül ellenkezik a kialakult könyvtáráépítési elvekkel ez a két főkapus megoldás, illetve az, hogy egy nagyforgalmú nyilvános könyvtárba a könyvtárat használó olvasóközönség két bejáraton át közlekedhessen. A biztonság, a könyvtár állagának védelme szempontjából nyilvánvalóan az egy bejáratos megoldás a helyes. Lejtőre épült palotánk esetében azonban az alsó bejárat elengedhetetlen, a felső mellett pedig a Várba telepített kulturális intézmények érdekei szólnak. (Bajoson lehetne megkívánni pl. a várbeli akadémiai intézetek munkatársaitól, hogy előbb lemenjenek a Palota térre, s onnan liften visszajöjjenek, ha a könyvtárat akarják használni.) Mindenesetre a kettős bejáratból adódó nehézségeket megfelelő ellenintézkedésekkel kell kiküszöbölni.

Így a főbejáratok és a főbejáratoknál elhelyezett ruhatárak kettőssége az olvasóközönség számára azzal a kötelezettséggel jár majd, hogy a könyvtár épületét, melynek egyik főbejárata fenn a Várban, a másik pedig lenn a Palota téren lesz, mindenki csak azon a kapun hagyhatja el, amelyiken oda bement. A kényelmetlenség akkor jelentkezik, ha valaki másfelé akarja folytatni útját, mint ahol bejött. Pl. ha a Palota tér felől érkező olvasó a könyvtár használata után át akar menni a Várépület másik szárnyában elhelyezett Nemzeti Galériába, ezt csak úgy teheti meg, ha előbb lemegy az alsó bejárathoz a kabátjáért. Feltehető, hogy a könyvtár kettős bejárata és liftei egyeseket arra csábítanának, hogy a könyvtárat átjárónak használják, olvasási szándék nélkül vitessék fel magukat lifttel a Vár szintjére. Ennek mindenképpen elejét kell venni. (Kötelező ruhatári használat a liftbe lépés előtt.)

Fontos probléma, hogy a könyvtár egyes osztályait, hivatalait látogató személyek (tehát nem olvasók) hogyan közelítik meg a könyvtárat. Számukra a C és D kapuk szolgálnak bejáratul. Csakhogy ezek az alsó bejárat fölött meglehetősen magasságban lesznek, nehezen kívánható meg, hogy az ilyen személyek alul ne mehessenek be az épületbe, amikor ott bejárat van. A megoldás az lehetne, hogy a B kapunál tervezett nagy előcsarnokból vagy az épület nyugati frontjának észak felé eső sarkától létesüljen közvetlen összeköttetés a C kapuhoz, illetve a C kapunál levő lépcsőház és szállítóberendezés legalsó szintjéhez. Ezen az összekötő úton közelíthetik meg a könyvtár dolgozói, valamint a könyvtárba hivatalos ügyek elintézése céljából érkező más személyek a Palota tér felől, a C kapunál levő lépcső és lift igénybevételével a könyvtár hivatali és egyéb belső helyiségeit.

A B kapunak gyalogosok által történő megközelíthetése érdekében a Palota térről felfelé vezető szerpentin utat a kapu irányában, a gyalogos lépcsők vonalában át kell majd vágni. A kapu előtt kívánatos szép, széles lépcsőfeljáró építése.

Az A és a B kapunál parkolóhelyet kell létesíteni gépkocsik és kerékpárok számára.

Lépcsőházak, lift. Az egész épület lépcsőház- és liftrendszerét a bejáratokhoz alkalmazkodva kell kialakítani. Az épület centrumában kell lennie az olvasóforgalmat lebonyolító lépcsőháznak. Ebbe kapcsolható be a földszinttől felfelé reprezentatív jelleggel kiépített mai lépcsőház is, esetleg azonban külön — egyszerűbb — lépcsőházat kell létesíteni végig az alsó kapubejárattól a III. emeletig.

A C és D szolgálati kapuknál levő lépcsők csak hivatali célokra szolgálnak. Ezeket a kapukat és a hozzájuk tartozó lépcsőket az olvasóközönség nem használhatja. Úgy kell ezeket a lépcsőket kiépíteni, hogy az épület valamennyi szintjét összekössék.

Az olvasóközönség céljára szolgáló liftet és páternoszttert a központi lépcsőházzal kapcsolatosan úgy kell elhelyezni, hogy az mind a bejáratok (A és B kapu), mind pedig az olvasótermek felől jól és könnyen elérhető legyen. Ebben a térségben teherlift építésére nincs szükség. A szóban levő olvasószolgálati liftből (páternosztterből) a ki- és az abba való beszállás csak azokon az épületszinteken lesz lehetséges, amely szinteken olvasószolgálati helyiségek vannak. Erre is azért van szükség, hogy ezáltal az olvasóforgalmat jól el lehessen határolni az egyéb könyvtári forgalomtól s a szolgálati utak függetlenek legyenek az olvasók által használt útvonalaktól.

Az olvasói lift (páternosztter) tehát nem létesítene összeköttetést a B előcsarnok és az épület alsó négy szintjén — alsó pince, felső pince, alsó alagsor, felső alagsor — elhelyezett helyiségek között. A szolgálati helyiségek megközelítésére külön szolgálati útvonalakat kell létesíteni. Ennek a legegyszerűbb módja talán az lenne, ha a B előcsarnokból egy másik lift (páternosztter) is kiindulna (kizárólag szolgálati célokra), ami az összeköttetést minden épületszinttel, sőt esetleg raktári szinttel is biztosítaná.

Mind a két szolgálati bejárat (C és D kapu), illetve lépcsőközelében gondoskodni kell teherszállító liftekről is. Ezeket úgy kell megkonstruálni, hogy egyik ajtajukkal a lépcsőház, illetve a folyosók, másik ajtajukkal pedig a jelenlegi belső udvarok helyén felépülő könyvraktárak felé nyíljanak. Így lehet biztosítani az épületszintektől eltérő magasságokban levő raktári szintekkel a megfelelő összeköttetést.

IV. Raktárak

Fentebb utaltunk már arra, hogy az OSzK a teljes magyar és magyar vonatkozású könyvtermést gyűjti, hogy *többpéldányos* gyűjtést folytat archivális és olvasószolgálati feladatai kielégítésére, s hogy a könyvek mellett az *egyéb dokumentumfajtaikat* (hírlapok, kisnyomtatványok, metszetek, zeneművek, térképek, plakátok, hanglemezek, mikrofilmek stb.) is beszerzi. Mindezeket a körülményeket figyelembe kellett vennie akkor, amidőn raktári területigényét megállapította. S figyelembe kellett vennie, hogy a következő 50 év folyamán könyvanyagának 5 millió kötet fölé való növekedése, a folyóirat és hírlapanyagának hasonló arányú és az egyéb különgyűjtemények anyagának is nagymértékű emelkedése várható.

Ezeknek megfelelően állapították meg az OSzK raktári helyiségszükségletét 23 880 m²-ben.

A könyvtári helyiségek elhelyezésének funkcionális szempontból való tárgyalásánál már utaltunk arra a követelményre, hogy a raktáraknak jól megközelíthetőeknek kell lenniük mind a feldolgozó, mind pedig az olvasóhelyiségek felől. Ez a követelmény a könyvraktárnak centrális elhelyezését teszi szükségessé, ami a várépület esetében kétféleképpen valósítható meg.

1. A reprezentatív lépcsőház megszüntetésével egységes tömbbé alakítható a belső udvarok tere és a közéjük eső lépcsőházi épületrész. Ez a raktári tömb az alsó pincétől az I. emelet mennyezetéig terjedne. (A II. emelet már a raktár tetejére helyezett olvasószolgálatot foglalná magában.)

2. Amennyiben a reprezentatív lépcsőházat okvetlenül meg kell tartani, az egységes, összefüggő raktár csak a pincék és az alagsorok szintjein valósítható meg, innen felfelé a belső udvarok helyén két különálló raktári tornyot lehet kialakítani. (15. ábra.) Itt jegyezzük meg, hogy bár e két belső udvarnak a jelenlegi szintje most csak két emelettel van az oroszlános udvar felőli főbejárat szintje alatt (az alsó alagsor padlószintjével egy magasságban) ennek a szintnek az alsó pince padlószintjéig — sőt talán a tervezett alsó bejárat csarnok padlószintjéig — való lemélyítése lehetséges. Így ebben a két udvari térségben — elképzelésünk szerint — egy-egy 18—20 raktári emeletet magában foglaló raktártornyot lehetne kiépíteni, amelyek az épület földszintje alatt levő szinteken egymással horizontálisan összefüggésben lennének. Az egyes raktári emeletek hasznos belső magasságának kb. 2,20—2,30 m-nek kell lennie, s építésük szerkezetileg úgy oldható meg, hogy 2—3 szintnek az üvegbetonból vagy más megfelelő csekély vastagságú anyagból készült födémét maga a raktári állvány-szerkezet tartja, s csak 2—3 raktári emeletenként kell külön nagy teherbírású födémeket beépíteni. Ilyen módon ez az egész nagy raktári tömb egy egységes vasbeton, illetve vasállvány szerkezet lesz.

Ehhez a raktári tömbhöz csatlakozóan raktári célokra kell még felhasználni a 2. változat esetén a két udvarral, illetve az udvarok helyén felépülő raktári tömbbel szomszédos jelenlegi folyosók egy részét is. (A raktári célra felhasznált folyosók helyett az épület északi és déli oldalán levő helyiségekből lehet a szükséges, keskenyebb folyosó részére megfelelő terület-sávot igénybevenni.)

Az elmondottakat összefoglalva tehát: az épület jelenlegi két belső udvarának a térségében felépülő s (mindenütt, vagy csak) a földszint alatti épületszinteken horizontális összeköttetésben levő nagy raktártömb a közvetlenül hozzá csatlakozó raktári területekkel együtt alkotná azt a nagy raktári egységet, amelyben az OSzK szinte teljes (könyv, folyóirat, térkép, zenemű, mikrofilm stb.) anyagának túlnyomó részét kell majd elhelyezni.

Az egységes nagy raktári tömbnek az előbb vázolt módon történő elhelyezése megfelel annak a követelménynek, hogy a könyvraktár legyen jól megközelíthető mind a feldolgozó helyiségek, mind az olvasótermek felől. Előnyös ez az elhelyezés azért is, mert az épület olyan belső terének kihasználását jelenti, amely egyébként nem volna hasznosítható, s amely eddig is csak a folyosók természetes, de az alsóbb szinteken nyilvánvalóan nem is elégséges megvilágításának célját szolgálta. A folyosók természetes megvilágítására azonban nincs szükség. Az a körülmény pedig, hogy a két belső udvar helyén felépülő raktári tömbnek természetes megvilágítása egyáltalán

nem lesz, könyvtári szempontból nemcsak nem hátrányos, de határozottan előnyös. A napfény árt a könyveknek; éppen ezért a legmodernebb könyvraktárakat külföldön ablaktalanul építik, s a világítást, szellőztetést mesterségesen oldják meg. Az ablak nélküli könyvraktárakat nálunk is mesterséges világítással és ezen felül olyan légkondicionáló berendezéssel kell ellátni, amely biztosítja a raktár levegőjének megtisztítását, kellő hőfokon tartását és megfelelő nedvességtartalmát. Mindamellettt biztosítani kell a raktárak természetes szellőztetését is (szellőző aknák), a világításról pedig pótáram-fejlesztőberendezéssel is gondoskodni kell.

Végül előnyös ez a tervezett könyvraktári megoldás a könyvek biztonsága szempontjából is. A raktárterület tekintélyes része a földszint alá, az alagsorok és a pincék szintjébe kerül. Vagyis a védelemre szoruló anyagot így az épületnek *a)* belső, *b)* mélyebb részeiben helyezhetjük el. A raktárnak ezt a részét bunkerszerűen, többszörös vastagságú betonteknőben kell majd kiépíteni.

Hátránya viszont a 2. számmal jelölt elhelyezési változatnak az, hogy a központi előcsarnok, illetve lépcsőház két oldalán elhelyezett két raktári traktus között a vízszintes összeköttetés csak a földszint alatti szinteken lesz meg. Kívánatos lenne ezt a vízszintes összeköttetést a magasabb szinteken is — ha nem is mindegyiken — lehetővé tenni, az olvasószolgálati utak zavarása nélkül. Esetleg megoldható ez a kérdés az egyes épületszintek megosztása útján kialakított s egy-egy raktári emelet magasságának megfelelő magasságú (tehát 2,20—2,30 m magas) folyosószerű átjárók (esetleg puszta szállítócsatornák) létesítésével.

Nyilvánvaló, hogy az előírt szintmagasságokkal felépülő raktártömbnek igen kevés szintje fog egyezni az épület többi szintjével. A könyvtár működése szempontjából ez nem kis nehézséget jelent, bár a raktári és az egyéb épületrészek közötti összeköttetést kétfelé nyíló liftek segítségével biztosítani lehet. (A raktári lifteket úgy kell megkonstruálni, hogy egyik ajtajukkal a raktár felé, másik ajtajukkal pedig a nemraktári épületrész felé nyíljanak, s a könyvkocsikat bármelyik raktári vagy nem raktári szinten ki-be lehessen tolni.) Minimálisan két helyen azonban a közvetlen átjárás is elengedhetetlen. Feltétlenül szükséges, hogy az épület olvasószolgálati szintje (elképzelésünk szerint a második emeleten) és az alsó alagsor, amit a könyvforgalmi főosztály fog elfoglalni, azonos magasságban legyen egy-egy megfelelő raktári szinttel, minthogy ezeken a szinteken állandóan tömeges raktári könyvforgalmat kell lebonyolítani.

Gondoskodni kell azonban a lifteken felül raktári lépcső útján is az összeköttetés biztosításáról. Az egyes raktári szintek belső horizontális könyvforgalmának megkönnyítésére és meggyorsítására pedig szállítószalag berendezéseket kell létesíteni azokon a raktári szinteken, amelyekben ez szükséges és lehetséges. Az olvasószolgálati helyiségek és a raktár között a szolgálat meggyorsítása érdekében telefonösszeköttetést és távírásos kapcsolatot is kell kiépíteni.

A 18—20 emeletes raktártömböt úgy kell majd beosztani és elrendezni, hogy az alsó szinteken kapjon helyet a könyvtár *archivális* része és minden más olyan könyvtári anyag, amely különleges biztonságot és védelmet igényel. A felsőbb szinteken lennének a *használati* raktárak, úgy csoportosítva, hogy az olvasók által leggyakrabban használt anyag mindig az olvasótermek szintjéhez csatlakozó raktári szinten legyen elhelyezve.

Különleges problémaként merül fel a könyvektől különválasztott, ún. *kisnyomtatványok* raktározása. Ide az aprónyomtatványokat (rölapok, gyászjelentések, képek, plakátok), füzeteket s a tartalmilag kevésbé becses terjedelmesebb kiadványokat (árjegyzékek, prospektusok stb.) számítják. Jellemzőjük, hogy rendezésük s sokszor használatuk is közvetlenül a raktárban történik, így ennek az anyagnak megfelelően nagy, de ablakokkal ellátott raktárakat kell biztosítani — mindenestre a nagyraktár szomszédságában. Erre a mai főbejárat alatt levő s az angol aknára nyíló keleti alagsori helyiségek látszanak legalkalmasabbnak. E speciális raktár négy szintre tagolódnék, az egyes szinteket egyszerűen a mai alagsori magasság felezésével kapnók. Természetesen gondoskodni kell arról, hogy az olvasóközönség ezeket az alagsorban levő kisnyomtatvány-kutatóhelyeket a földszintről kényelmesen megközelíthesse.

A könyvraktár területének teljes kihasználhatóságát az állványozás és felszerelés tökéletesítésével kell fokozni. A nagy raktári tömböt mozgatható vaspolcos vasállványzattal kell felszerelni, éspedig olyan módon — mint arról már szó volt —, hogy az egyes födémeket maga a vasállványzat fogja tartani. Szükségesnek látszik azonban az is, hogy a raktár alsó szintjeit ne a szokásos vasállványokkal szereljük fel, hanem tegyük lehetővé ezeken a szinteken, főleg az archivális anyagnak ún. *tömör raktározását*. Míg a szokásos vasállványokon a teljes raktári terület egy m²-ére kb. 200—250 kötet elhelyezését lehet számítani, tömör raktározás esetén — pl. az Ingold Compactus állvány-berendezés felhasználásával — m²-ként 450—500 kötet elhelyezése is lehetséges. Az ilyen tömör raktározási berendezés természetesen a födémek különleges teherbíró képességét igényli.

Végül megemlítjük, hogy háborús veszély esetére a Vár mélypincerendszeréből megfelelő területet kell biztosítani biztonsági könyvraktár céljára. Ide elsősorban a régiségek, ritkaságok és a kéziratár anyaga kerülne, ezek alapterületigénye 2140 m². E pincerészeket úgy kell átépíteni, nedvesség ellen szigetelni, szellőztető berendezéssel ellátni, hogy az anyagot ott semmiféle károsodás ne érhesse. Nyilvánvaló, hogy ennek a rendkívül értékes, pótolhatatlan anyagnak a biztonságáról csak ezen a módon lehet megfelelően gondoskodni. A tapasztalat azt mutatta, hogy háborús veszély esetén ilyen nagy értékű anyagnak az evakuálása nem helyes módszer; több esetben az anyagnak „útközben” történt elpusztulását eredményezte. Ezt a helyi bunker-megoldást alkalmazzák újabban a külföldi könyvtár-építkezéseknél is (Lund). Célszerű lenne kísérleti célból ilyen pinceberendezés soronkívüli elkészítése, hogy az még az építkezés folyamán kipróbálható és esetleg javítható legyen.

V. Olvasószolgálat

Az Országos Könyvtárügyi Tanács könyvtárépítési és berendezési szakbizottsága idézett szakvéleményében azt állapította meg, hogy az OSzK jelenlegi elhelyezésében az olvasóhelyek száma „egészen minimális”. A Vár F épületszárnyának megtervezésénél éppen ezért az olvasószolgálati helyiségek jelenlegi mértékét és elhelyezését még kiinduló pontként sem lehet felhasználni. Ezeknek a helyiségeknek a méreteit és elhelyezését az adott lehetőségek kihasználásával úgy kell megállapítani és megtervezni, hogy az OSzK új elhelyezésében most már ki tudja építeni a korszerű igényeknek

megfelelő és a társadalom szocialista nevelése szempontjából oly nagy jelentőségű nyilvános szolgálatát.

Ezt a célt szolgálja az olvasószolgálati helyiségek szakosítása és az ifjúság részére külön olvasóterem létesítése. A régi egységes olvasóterem helyébe a modern könyvtárfejlesztési és berendezési elveknek megfelelően az olvasótermek egész összefüggő hálózata lép. Ennek megfelelően az új könyvtárépületben egy nagy közhasználatú olvasóterem mellett külön ifjúsági olvasóterem és tudományszakok, illetve csoportok szerint külön nyelv- és irodalomtudományi, társadalomtudományi, történettudományi, valamint természettudományi olvasóterem létesítését tervezzük. Mindezeket az olvasótermeket egymással ésszerű, funkcionális kapcsolatban, szerves olvasószolgálati egységként ugyanazon az épületszinten kívánjuk elhelyezni.

A szorosan vett olvasószolgálati helyiségek közé tartoznak az olvasótermeken felül a kölcsönző helyiség, a katalógusterem (felvilágosító szolgálattal), a tájékoztatószolgálat helyiségei (egyben hivatali helyiségek is), könyvklub (a legújabb szerzemények bemutatására), fotokópia szolgálat, mikrofilm leolvasó, gépelő helyiségek, büfé, dohányzó és társalgó helyiségek. Ugyanezen a szinten kell természetesen megtervezni azokat az egyéb helyiségeket is, amelyeknek ezen a szinten való elhelyezését az olvasószolgálat szempontjai indokolják. (Nyilvános telefonfülkék, WC-k, mosdók, a könyvtári dolgozók öltözőhelyiségei stb.)

A különgyűjtemények olvasószolgálati helyiségeit, továbbá a Könyvtár-tudományi és Módszertani Központ (KMK) olvasótermét nem ezen az egységes olvasószolgálati szinten kívánjuk elhelyezni, részben speciális jellegük miatt, részben mert itt számukra hely nem is jutna. Róluk alább lesz szó. Kivétel esetleg a folyóiratolvasó.

Beszéltünk már arról is, de a teljesség kedvéért itt most újra megemlítjük, hogy az olvasótermek szintjéhez kapcsolódó raktári részben kell elhelyezni az ún. használati könyvanyagot. Ez az elv érvényes az általános és szakolvasótermekre, valamint a különgyűjtemények olvasótermeire egyaránt.

Meg kell jegyeznünk, hogy az olvasók által leggyakrabban használt anyagnak az elhelyezésére az olvasótermekben kell megfelelő helyet biztosítani. Erre jó lehetőséget nyújt az, hogy az OSzK új elhelyezésében az általános nagy olvasóterem és az ifjúsági olvasóterem mellett még több szakolvasóterem is áll majd az olvasóközönség rendelkezésére. Az olvasótermek szakosítása s ezzel kapcsolatosan az olvasóhelyek számának jelentős megnövelése lehetővé teszi annak a modern könyvtárberendezési elvnek a megvalósítását, hogy közelebb kell vinni a könyvet az olvasóhoz. Ennek egyik módja a leggyakrabban használt könyvek minél nagyobb mennyiségének az olvasótermekben történő raktározása — lehetőleg szabad használatú polcokon.

A fentiekben javasolt megoldás teljes összhangban van a modern könyvtárépítészetnek azzal a mind általánosabban érvényesülő irányzatával, hogy az olvasószolgálati helyiségek megépítésénél és elhelyezésénél nagy „olvasói tér” kialakítására kell törekedni. A külföldön már megvalósult nagy, összefüggő, egységesen szervezett forgalmi területek imponáló méreteikkel éppúgy felkeltik csodálatunkat, mint praktikus beosztásukkal és esztétikai megoldásaikkal. Többnyire a könyvtárépület egy teljes emeletét foglalják el, de előfordul olyan megoldás is, hogy az egységes olvasói tér az épület egymás felett levő több szintjén van egybefüggően elhelyezve. A nyugat-berlini

Gedenkbibliothek egy szinten elhelyezett olvasói tere 1550 m² területű; a moszkvai új egyetemi könyvtár 3 egymás feletti épületszinten összesen kb. 14 000 m² területet biztosít az olvasószolgálat céljára, amelyből a földszinti, de több emelet magasságú csarnok és katalógusterem kb. 1 200 m² területű. Az egy szinten levő nagy olvasói tereket a legújabb könyvtárépítkezéseknél sokszor csak könyvvállványok vagy szekrények, esetleg üvegfalak osztják részekre.

Ilyen nagy egybefüggő olvasói tér kiképzésére a Vár-épületben nincs lehetőség, de azzal a megoldással, hogy az általános és szakolvasótermeket ugyanazon az épületszinten helyezzük el megfelelő csoportosításban, s hogy ezt az épületszintet teljes egészében az olvasószolgálat céljára rendezzük be, nagymértékben meg tudjuk közelíteni ennek a modern könyvtárépítési elvnek a megvalósítását.

Szükséges persze az is, hogy ehhez az egy szinten levő olvasószolgálati térhez a többi szinteken elhelyezendő olvasószolgálati helyiségek oly módon kapcsolódjanak, hogy az egységes olvasószolgálati tömb és az egységes olvasószolgálati útvonal vertikális irányban is megvalósuljon. Ez, mint arra már utaltunk, funkcionális szempontból egyik igen fontos követelménye a könyvtárépület belső elrendezésének.

Az egy szintre tervezett olvasószolgálati helyiségeket úgy kell kialakítani és elrendezni, hogy ez az olvasószolgálati szint valóban egységet képezzen. A helyiségek elrendezésénél a következő követelményeket kell szem előtt tartani:

1. Az olvasók beérkezési pontjánál, tehát ahol az olvasó a lépcsőn vagy liften a szóban forgó szintre felérkezik, egy olyan centrumot kell kialakítani, amely az olvasó számára kiindulópontul szolgál mind az egyes helyiségek használatára, mind pedig azoknak megközelítése tekintetében. Itt kapja meg az olvasó a szükséges felvilágosítást, eligazítást; esetleg itt történne a beiratkozás is, amennyiben azt nem az épület főbejáratainál vagy a földszinti előcsarnokban központosan elhelyezett beiratkozó helyiségben kell majd elvégezni; ebben a centrumban kell elhelyezni a katalógusszekrényeket, éspedig a betűrendes és a szakkatalógus szekrényeit egyaránt, itt kell lennie a tájékoztató szolgálatnak, a hozzátartozó tájékoztatási kézikönyvtárral együtt, itt kell berendezni a kölcsönző szolgálatot és itt kell elhelyezni az ún. könyvklubot is, mint az olvasópropaganda céljára kiválóan alkalmas olvasószolgálati intézményt.

2. Az ily módon kialakított olvasószolgálati centrum körül kell elhelyezni az olvasótermeket, éspedig olyan módon, hogy a közhasználatú olvasótermek — ideértve az ifjúsági olvasótermet is — és a tudományos szakolvasótermek külön-külön teret foglaljanak el. Az olvasók beérkezési pontjához a közhasználatú olvasótermeknek kell közelebb esniük; a tudományos szakolvasótermek foglalhatják el a távolabb fekvő helyeket.

3. Mindegyik olvasótermet úgy kell elhelyezni, hogy annak az egységes nagy könyvraktári tömb megfelelő részével való közvetlen kapcsolata biztosítva legyen. Bár arra kell törekedni — mint arról az előbbiekben már szó volt —, hogy az olvasók által leggyakrabban használt könyvanyagot, legalább 50—60 000 kötetet, lehetőleg szabadhasználatú polcokon magukban az olvasótermekben helyezzük el, mégis elengedhetetlen követelmény az, hogy a nagy raktár minden olvasóteremből közvetlenül megközelíthető legyen. Ez nem jelenti azt, hogy minden olvasóterem számára külön könyvliftet

kell létesíteni, de a liftek elhelyezését mindenesetre úgy kell megtervezni, hogy valamelyik lift mindegyik teremből jól elérhető legyen.

Különleges kérdés, hogy melyik legyen a szóban forgó olvasószolgálati szint. Erre a célra a földszint a legalkalmasabb, a tapasztalatok szerint is a földszintet vagy az első emeletet választják — szinte kivétel nélkül. Sajnos, a Palota téri bejárat szempontjából már a mai földszint is ötödik emeletnek minősül, így tulajdonképpen lényegtelen, hogy melyik felső emeletre kerül az olvasószolgálat, mindenképpen lifttel kell elérni. A könyvtár több okból a jelenlegi (Várból számított) második emeletet ajánlja. Az egyik ok, hogy a mélyebb részekbe a fokozottan védendő anyagot célszerű telepíteni. Jelenlegi elképzelésünk alap gondolata, hogy az épület „héjába” a védelmet nem igénylő funkciók kerüljenek, a belsőbb rétegekbe egyre inkább a nagyobb biztonságot igénylő egységek. A másik ok, hogy a jelenlegi falak eltávolítása (s oszlopokkal pótlása) a felső emeleten technikailag valószínűleg könnyebben megoldható, mint lejjebb. Úgy gondoljuk végül, hogy a javasolt elhelyezés a legjobban megfelel azoknak a követelményeknek is, amelyeket az olvasószolgálati helyiségek tekintetében funkcionális szempontból felállítottunk.

Rátérve most már az egyes olvasószolgálati helyiségeknek az olvasószolgálati szinten, a már említett olvasószolgálati centrum körül történő elhelyezésére, először is a közhasználatú olvasótermekkel, tehát az ún. nagy olvasóteremmel és az ifjúsági olvasóteremmel kell foglalkoznunk.

Az OSzK olvasószolgálati feladatainak teljesítése szempontjából a nagy olvasóterem elhelyezése jelenti a legnagyobb problémát. A nehézséget az okozza, hogy adott és nem tágítható keretek között a viszonylag nagy terjedelmű (600 m² területű) helyiséget úgy kell elhelyezni, hogy ugyanakkor eleget tegyünk mindazoknak a sajátos követelményeknek is, amelyeket az olvasóterem elhelyezésénél a könyvtár funkciója megkíván.

Az OSzK által megjelölt területigény pedig nem csökkenthető. E tekintetben hadd utaljunk vissza a moszkvai új egyetemi könyvtár, valamint a nyugat-berlini Gedenkbibliothek olvasóhelyiségeinek fentebb közölt adataira, de hasonló példákat még számosat idézhetünk. Tájékoztatásul hivatkozhatunk arra, hogy az ilyen nagy könyvtári olvasótermekben egyszemélyes ültetésnél 3—3,5 m²-t, egyoldalú ültetésnél 2,5—3 m²-t és kétoldalú ültetésnél 2—2,5 m²-t kell számítani egy személyre. Az így adódó területhez még hozzá kell adni a szolgálati asztal elhelyezésére 8—10 m²-t, továbbá az olvasótermi könyvvállványok és egyéb bútorzat alapterületét, s így állapítható meg hozzávetőleg az olvasóterem térszükséglete. Példaképpen megemlítjük, hogy a frankfurti Deutsche Bibliothek új épületében, amely bár igen nagy takarékosággal, de modern könyvtárépítési és berendezési elvek alkalmazásával épült, a nagy olvasóterem 226 m² nagyságú hasznos területén egyoldalú és kis részben — összesen 10 — egyszemélyes ültetéssel összesen 75 olvasóhely áll az olvasóközönség rendelkezésére. Ez megfelel az általunk fentebb közölt számítási alapnak. Eszerint tehát az OSzK nagy olvasóterme céljára igényelt 600 m² területű helyiségben kb. 200 olvasóhely berendezésére lesz lehetőség, s akkor még külön kell az olvasótermi kézikönyvtár megfelelő elhelyezéséről gondoskodni. Nyilvánvaló, hogy ez olyan igény, amit csökkenteni nem szabad.

A nagy olvasóteremnek az elmondottak figyelembevételével való elhelyezésére két elképzelésünk van.

1. Az első változat (12. ábra) szerint a nagy olvasótermet, helyesebben ez esetben a két nagy olvasótermet a raktári tömb céljára beépítendő belső udvarok terében, a raktárak felett lehetne elhelyezni. Ilyen módon mindkét raktárrészleg felett egy-egy kb. 300 m² területű (száz személyes) olvasóterem volna kiépíthető. Előnye volna ennek az elhelyezésnek az, hogy az olvasótermek számára egyenletes természetes tetővilágítást lehetne biztosítani. És ezzel az elhelyezéssel az olvasótermek a külső utcai zaj behatásától is teljesen el volnának zárva, — bár a külső zaj a könyvtár várbeli elhelyezésénél általában nem jelent különösebb problémát. Viszont vannak ennek az elhelyezésnek jelentős hátrányai. Elsősorban az, hogy így az egységes nagy olvasóterem helyett két kisebb helyiséget kapunk, ami komplikáltabbá teszi az olvasóközönség kiszolgálását és megnehezíti az ellenőrzést; mindenestre nagyobb könyvtári személyzetet igényel az olvasószolgálat ellátására. További hátránya még ennek az elhelyezésnek az is, hogy a szükséges terjedelmű, szabad használatú kézikönyvtár elhelyezésére ezekben a helyiségekben nincs lehetőség. Csak csatlakozóan lehet külön kézraktárat berendezni. Végül meg kell még említenünk azt is, hogy a közhasználatú olvasótermeknek a raktárak felett való elhelyezése esetén a tervezett nagy raktári tömböt csupán a második emelet padlószintjéig lehet kiépíteni, ami a nagy könyvraktár területéből négy raktári szint területének elvesztését jelenti.

A nagy olvasótermek elhelyezésének most tárgyalt első változata esetén az épület nyugati szárnyán lehetne elhelyezni a könyvklubot, a tájékoztató szolgálat helyiségeit és a központi katalógust (vagy ez utóbbi helyett a nagy folyóiratolvasót). Az északi, keleti és déli oldalon pedig az ifjúsági olvasótermet, a szakolvasó termeket, a zártanyag helyiségeit, továbbá a köleszövő szolgálatot, dohányzót, büfét, öltözőket stb.

2. A második változat (13. ábra) szerint a nagy olvasótermet az épület nyugati és északi szárnyán L alakban lehetne kiépíteni, megfelelő tartóoszlopok beiktatásával a lebontandó falak helyére. Ez esetben az épület északi és déli oldalán lépcső (szolgálati lépcső) nem feltétlenül szükséges.

A nagy olvasóteremnek ilyen módon történő elhelyezése esetén összesen kb. 913 m² területet lehetne az olvasóterem céljára felhasználni. Ebből mintegy 620 m² területen az olvasóhelyeket lehetne berendezni, a többi 293 m² nagyságú területen pedig a kézikönyvtár anyagát lehetne elhelyezni szabad használatú polcokon. Ez az elhelyezési mód mintegy 40 000 kötet olvasói kézikönyvtári könyvanyag raktározását tenné lehetővé magában a nagy olvasóteremben, az olvasóközönség közvetlen használatára. Az L alakú olvasóterem tehát két egymásba olvadó külön mezőnyre tagolódnék: az egyik az olvasóhelyek, a másik a polcok mezőnye.

Az olvasóhelyek mezőnyében a teremnek az ablakok felőli oldalán kétszemélyes asztalok mellett lehet majd az olvasókat elhelyezni. A nyugati oldal kiszögellő részében egyszemélyes kis olvasófülkék képezhetők ki, úgy hogy minden ablak két ilyen kis fülké részére biztosítja a szükséges természetes világosságot. Az olvasófülkék között, az ablak nélküli részben lehet majd a mikrofilm-olvasófülkéket elhelyezni. Az olvasóterem észak felé eső részének az orszlános udvarra nyíló három ablaka lehetővé teszi a teremnek azon a részen ajtókkal ellátott (ugyancsak egyszemélyes) kutatófülkéknek a kialakítását is.

A polemezőnyben az állványokat 4 m-es tengelytávolsággal a belső falra merőlegesen lehet elhelyezni, olyan módon, hogy minden így kiképzett

fülkébe, amelynek fal felőli részére is állvány kerül, bevilágítson a szemközt levő falban elhelyezett egyik ablak. Minden ilyen fülkében, melyet a falnál levő és a falra merőlegesen állított állványok határolnak, egy kis asztalt is el lehet helyezni, két székkal. A kézikönyvtár könyveit a polemezőny állványain szakok, illetve ismeretágak szerinti tagolásban fogja a könyvtár elhelyezni. Ezáltal a különböző érdeklődésű olvasók megoszlanak és elkerülhető az egyes állványok előtti csoportosulás.

Ennek a második elhelyezési változatnak előnye az, hogy az olvasóterem bejárata az olvasószolgálati centrumban közvetlenül az olvasók érkezési helyénél lenne. Nagy előnye továbbá az, hogy szabad használatú polcon igen tekintélyes mennyiségű könyvanyagot lehet az olvasóközönség rendelkezésére bocsátani. És végül előnye az is, hogy ez esetben az egyébként egységes olvasószolgálati szinten élesen elválnék egymástól a közhasználatú olvasótermek — ideértve ismét az ifjúsági olvasótermet is — és a tudományos szakolvasótermek csoportja.

A nagy olvasóteremnek ilyen elhelyezése esetén ugyanis az épület nyugati szárnyának dél felé eső oldalára kerülne az ifjúsági olvasóterem. A tudományos szakolvasótermeket ugyanakkor az épület déli frontján és az oroszlanos udvarra néző keleti részen lehetne elhelyezni. A tájékoztató szolgálat helyiségei foglalnék el a keleti frontnak a főkapu feletti részét. A katalógusszekrények ebben az esetben is a centrumban lennének elhelyezve, és innen nyílnának a köleszövő szolgálat, a könyvklub és a büfé. Dohányzó és társalgó céljaira a központi csarnok szolgálna.

Ennek az elhelyezésnek van két másik változata, amelyeket 2/2 és 2/3 jellel jelölünk. A 2/2 változat esetében abból a megfontolásból indulunk ki, hogy a dohányzó és társalgó céljaira esetleg nem lesz alkalmas a központi csarnok (ablaktalanság stb.). Ha így áll a helyzet, a szóban forgó célra csak a kapubejárat feletti rész (fentebb: tájékoztató szolgálat helyiségei) jöhet szóba. Ezen a 9 ablakos szakaszon a középső terem (3 ablakkal) lehetne a büfé, innen kétoldalt társalgók nyílnának, az egyik dohányzóknak, a másik nemdohányzóknak. A tájékoztató szolgálat ez esetben az egyik szakolvasóterem helyiségét foglalná el, vagyis a szakolvasótermek számát eggyel csökkentenünk kellene. A 2/3 változat a tájékoztató szolgálatot az eredeti helyen hagyja. Viszont ebben az esetben a nagy folyóiratolvasó a II. emeletre kerülne a többi olvasószolgálati egység mellé. A megoldást az jelentené, hogy a második változat rajzán a „nyelvészet-irodalom”-nak jelzett szakolvasó helyére vinnők a folyóiratolvasót, a többi szakolvasót pedig úgy rendeznénk át, hogy kisebb alapterületen alakítanánk ki őket.

Az ifjúsági olvasóterem szerkezeti kiképzése hasonló lenne a nagy olvasóterem kiképzéséhez; külön olvasói és polemezőnnyel. Az olvasóhelyek mezőnye 250 m², a polemezőny pedig feleakkora: 125 m² területű lenne. Az olvasó mezőnyben kétoldalú ültetéssel itt aránylag nagyobb számú olvasóhelyet lehet majd berendezni. Az állványok itt is a belső falra merőlegesen állnának úgy, hogy minden ily módon kiképzett kis fülke a szemközt levő ablakból világosságot kapjon. Ennek a teremnek a bejárata is az olvasószolgálati centrumban, közvetlenül az olvasók érkezési helyénél lenne.

Tudományos szakolvasó terem céljára négy helyiséget lehet berendezni a második változat szerint. A mellékelt rajz szerint a nyelvészet és irodalom, valamint a természettudományok olvasóterme keletre nézne (170, ill. 112 m² alapterülettel, az előbbi még 108 m²-nyi polemezőnnyel is), a történet-

tudományi és társadalomtudományi olvasóterem pedig délre (150—150 m²). A 2/2, ill. 2/3 változat szerint a következőképpen módosulna a helyzet. A természettudományi, valamint a társadalom- és történettudományi szakolvasótermet az épület déli frontján, 150, ill. 220 m² területű két helyiségben, a nyelvészeti és irodalomtudományi szakolvasó termet pedig az oroslános udvarra néző keleti részben egy kb. 160 m² területű helyiségben lehet elhelyezni. Ezeket a tudományos szakolvasó termeket egyszemélyes asztalokkal kell berendezni, s a szükséges kézikönyvtárat a fal mellé állított polcokon kell elhelyezni.

Kétségtelen hátrányát jelentik az olvasószolgálati helyiségek ilyen módon történő elhelyezésének a két szakolvasóterem déli irányba nyíló ablakai, aminthogy a nagy olvasóterem és az ifjúsági olvasóterem elhelyezésének is hátránya az, hogy ablakaik — a nagy olvasóteremé csak részben — nyugatra nyílnak. Sem a déli, sem a nyugati fekvés nem előnyös az olvasó helyiségek számára; az északi, sőt még a keleti fekvés is lényegesen jobb. Fontolóra kellene venni ezért egy olyan megoldási módot is, amely legalábbis csökkentené az olvasótermek megvilágítási hátrányait, bár az ilyen hátrányok megfelelő védőberendezések alkalmazásával esetleg kiküszöbölhetők.

Szükségesnek látszik, hogy az OSzK új elhelyezésében a helybenolvasó szolgálaton felül — korlátozott mértékben — kölcsönző szolgálatát is kiépítse. A kölcsönző szolgálatot, mint arról már szó volt, az olvasószolgálati szint centrumában kell elhelyezni, részére külön könyvvállományt kell majd biztosítani, s azt egy külön kézraktárban úgy elhelyezni, hogy ez közvetlenül a kölcsönző szolgálati helyiséghez csatlakozzék. Az első változat esetében a kölcsönzési kézraktár megfelelő elhelyezése nehézségekbe ütközik, s csak egy emelettel lejjebb oldható meg. A második változat esetében azonban közvetlen kapcsolatot lehet létesíteni a kölcsönző szolgálati helyiség és a kölcsönző kézraktár között. A fotokópia szolgálatot és a gépelést is célszerű a kölcsönző szolgálathoz kapcsolni.

A tájékoztató szolgálat helyiségeinek mindenképpen a központból kell nyílniuk. E részleg dolgozószobákból és egy olvasóteremből áll, szabad polcokon elhelyezett tájékoztató könyvtári anyaggal. Az ugyancsak a centrumban elhelyezett könyvklubban a legújabb könyvtermés bemutatása történik, olyan állványokon, amelyeken a könyvek lapjukkal kifelé helyezhetők el. Ízléses klubszerű berendezéssel kell itt majd az olvasók kényelmét biztosítani.

Kiegészítik az olvasószolgálati helyiségeket a büfé, valamint a dohányzó és társalgó helyiség, továbbá az öltözőhelyiségek az olvasószolgálati alkalmazottak használatára és az egyéb szükséges mellékhelyiségek. Az egész olvasószolgálati szint elrendezését a differenciáltan megtervezett olvasószolgálati helyiségeknek egy nagy olvasószolgálati egységben való egybeolvadása kell hogy jellemezze és meghatározza.

Az olvasószolgálati helyiségek belső kiképzésével kapcsolatosan szólnunk kell még a padlózatról és a falakról is. Feltétlenül szükséges a padlózatnak olyan anyaggal való borítása, melynek hangelnyelő tulajdonsága van s emellett nem csúszik. Ez alapvető követelmény minden olvasószolgálati helyiség megépítésénél, mert enélkül ott zavartalan munkát folytatni nem lehet, az olvasókat pedig nemcsak a külső, hanem a belső zajoktól is meg kell kímélni. Ugyanezen okból kívánatos az oldalfalakat, sőt a mennyezetet is valamilyen hangtompító borítással ellátni.

A mesterséges világítást úgy kell megoldani, hogy az olvasóhelyiségek egységes, erős, de a szemre kellemesen ható világítást kapjanak. A legelőnyösebb az olyan berendezés, ahol a fényforrások nem látszanak, s a megvilágítást a mennyezetről visszavert fény adja.

Az olvasószolgálati helyiségek fűtése nem jelent különös problémát. De külön kell szólni az olvasótermek szellőztetéséről. Nyilvánvaló, hogy az ablakok időnkénti kitérítéséről itt szó sem lehet a terem üzemenléte alatt. (A könyvtár nem iskola, itt nincs „tízperc”!) Ez a legnagyobb mértékben zavarná az olvasóközöniséget és a könyvtári alkalmazottak olvasótermi munkáját is. Az olvasótermek levegőjének állandó tisztántartásáról tehát lehetőleg kondicionáló berendezéssel kell gondoskodni.

VI. Szolgálati helyiségek. Üzemek

Szolgálati helyiségek

A szolgálati helyiségeket a következő csoportokban kívánjuk tárgyalni:

a) A könyvtár általános igazgatásában közreműködő alkalmazottak munkahelyei és az általános igazgatáshoz tartozó egyéb helyiségek, pl. üléstermek.

b) A belső könyvtári, helyesebben könyvtárosi munka helyiségei.

c) A Könyvforgalmi főosztály helyiségei és végül

d) a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (V. főosztály) helyiségei.

Megjegyezzük, hogy a szolgálati helyiségek tekintetében a tervezetben szereplő beosztás részleteiben korántsem tekinthető véglegesnek; az ábrákon közölt alaprajzok csupán az elképzelt elhelyezés felvázolására szolgálnak.

ad a) Idetartoznak elsősorban az OSzK főigazgatójának és főigazgató helyetteseinek hivatali helyiségei, továbbá a titkárság, várószobák, a személyzeti ügyek, a statisztika, a sajtó és propagandaügyek intézésének helyiségei, a párttitkár helyisége, valamint azok a szolgálati helyiségek, amelyekben a könyvtár gazdasági ügyeit intéző alkalmazottak dolgoznak, tehát az OSzK gazdasági vezetőjének és a gazdasági hivatalba beosztott alkalmazottaknak a munkahelyei. (Költségvetés, könyvelés, utalványozás, házipénztár, beruházási ügyek, anyaggazdálkodás, bérszámfejtés, SzTK és munkaügyek stb.)

Az igazgatási célú helyiségeket, amelyeknek nagy külső félforgalmuk is van, az épület centrumában kell elhelyezni, úgy hogy azok mind a külső félforgalom szempontjából, mind pedig a könyvtári alkalmazottak számára könnyen megközelíthetők legyenek. Ezeknek a feltételeknek leginkább megfelelne az épület I. emeletén való elhelyezés (10. ábra). Ezen az épületszinten, — amelynek a Palota tér felé néző nyugati frontját a Kézirattár, valamint a Régi és Ritka Nyomtatványok Tára foglalná el — közvetlenül az orszálos udvarra nyíló A kaputól felfelé vezető nagy reprezentatív jellegű lépcsővel szemben lehetne elhelyezni a könyvtár főigazgatójának és főigazgató helyetteseinek helyiségeit a hozzájuk tartozó titkári és várószobákkal, valamint a tanácssteremmel együtt. Ezeknek a helyiségeknek az ablakai kelet felé, az orszálos udvara nyílnak.

Nyilvánvaló, hogy az általános igazgatáshoz tartozó többi helyiséget a főigazgatói részleghez csatlakozóan kell elhelyezni. Erre a nagy központi előcsarnoktól északra elhelyezkedő mezőny kínálkozik leginkább. Az északi

irányba vezető folyosóról és ennek a folyosónak északi torkolatánál kelet-nyugati irányba haladó másik folyosóról megfelelő számú szolgálati helyiséget lehet kialakítani a könyvtár általános igazgatásában dolgozó alkalmazottak munkahelyeiként.

A meglevő, észak-déli irányba futó folyosó közlekedési célokra nem szükséges, célszerűbb lenne a keletre néző helyiségekből egy keskenyebb folyosót leválasztani. Így a mai folyosóból a gazdasági hivatal részére raktárakat lehetne kialakítani. (Ez a raktárrész független a nagyraktártól, nem könyvek, hanem az adminisztrációhoz szükséges anyagok tárolására szolgál.) Ilyen módon az általános igazgatáshoz tartozó valamennyi szolgálati helyiség központosan, a központi lépcsőház, de az épület északi frontján levő C lépcsőház felől is jól megközelíthetően volna elhelyezve.

Kiegészítené ezt az igazgatási egységet az épület C kapujának bejárati szintjénél a lift mellett elhelyezett csomagátvevő, postabontó és szétosztó szolgálat. (Bizonyos érvek szólnak amellett, hogy az északi szárnyra tervezett igazgatási részlegek a déli szárnyra kerüljenek, ebben az esetben a postabontó stb. a D kapunál lenne.)

ad b) A belső könyvtári munka helyiségeiről most az első főosztály, a modern könyvgyűjtemény vonatkozásában kívánunk szólni. A II. és III. főosztály keretébe tartozó különgyűjtemények feldolgozó, szolgálati helyiségeinek elhelyezését külön tárgyaljuk, kapcsolatban ugyanezen különgyűjtemények olvasószolgálati, illetve nyilvános szolgálati helyiségeinek elhelyezésével.

A modern könyvgyűjteményi főosztályt, amely, nem számítva most az olvasószolgálatot és a raktárt, három osztályból, éspedig — a munkamenet egymásutánjának rendjében felsorolva — a Gyarapítási, a Feldolgozó és a Bibliográfiai osztályból áll, az épület felső alagsorának déli, nyugati és északi frontján lenne célszerű elhelyezni (7. ábra.) A déli szárnyon — tehát a D kapu és az ahhoz kapcsolódó lépcsőház közelében — lehetne a Gyarapítási osztály, ahol a könyvanyag beszerzése történik. Ennek az osztálynak a részére ezen a fronton a lépcsőháztól kelet felé a belföldi beszerzés céljára két helyiséget s ezek mellett még egy ügyfélfogadó helyiséget kell kialakítani. A lépcsőháztól nyugatra volna az osztályvezetőnek és az osztályvezető-helyettesnek a szobája, a külföldi beszerzések céljára két helyiség, majd folytatólag egy helyiség a hivatalsegédnek részére, és a leltározás, sorösszeállítás céljára az épület délnyugati sarkán levő nagyobb — kb. 90 m² alapterületű sarokhelyiség. A Gyarapítási osztálynak feltétlenül szüksége van egy kb. 300 m² alapterületű kézraktárra is; erre a célra vagy a nagyraktár megfelelő szintjén kell a szükséges területet biztosítani, vagy amennyire ezt a kapubejárat és a lépcső lehetővé teszi, az 5,46 m magas alsó alagsor felső részéből kellene a Gyarapítási osztály helyiségei alatt egy raktári emelet magasságú (2,20—2,30 m) szintet leválasztani, s az átmeneti kézraktárat ott elhelyezni. Ennek az ilyen módon elhelyezett átmeneti raktárnak az osztály szolgálati helyiségeivel való belső összeköttetését külön lépcső létesítésével kell biztosítani. Külön könyvszállító lift berendezése útján kell gondoskodni arról, hogy a D kapu előteréből, illetve a csomagbontó helyiségekből a könyvek a Gyarapítási osztályra továbbíthatók legyenek.

A Gyarapítási osztályhoz kapcsolódnék a nyugati szárnyon a Feldolgozó-osztály 6 helyisége, az osztályvezetői szobával együtt. Itt történik a Gyarapítási osztályon már állományba vett könyvek könyvtári feldolgozása. Egy

helyiség kell a katalógus-gondozók számára, ezután következnek két nagy büroszerűen kialakított helyiség a címleírók és decimálók részére; a következő kisebb helyiségben történnék a korrektúra és a cédulairányítás, ezután következnek egy helyiség a kötés-előkészítés munkája számára, majd az osztályvezető hivatali helyisége. A következő két helyiség lenne a fősztályvezető irodája és titkári szobája.

A fősztályvezetői helyiségektől északi irányban ezen a fronton, még kialakítható 7 helyiségben és folytatólag az északi szárnyon a C lépcsőig kialakítható további 6 helyiségben lehetne a Bibliográfiai osztályt elhelyezni.

Az északi szárnynak a C lépcsőtől keletre fekvő része alkalmas az ad-rema-üzem elhelyezésére. Ebben az üzemben történik a katalóguscédulák sokszorosítása, így annak a Feldolgozó és a Bibliográfiai osztály közelében való elhelyezése kívánatos.

A szolgálati katalógust (betűrendes, szak és sorozati) úgy kell elhelyezni, hogy mind a Gyarapítási, mind a Feldolgozó, mind a Bibliográfiai osztályból hozzáférhető legyen. E célra a nyugati oldalon, a Feldolgozó osztály részben a Bibliográfiai osztály, valamint a központi lépcsőház, illetve a nagy könyvraktár között az épület egész hosszában végigfutó kb. 80 m hosszú és 4 m széles, tehát 320 m² alapterületű folyosó mutatkozik legalkalmasabbnak.

ad c) A Könyvforgalmi fősztály öt osztályra tagolódik. Ezek: 1. Kötelespéldány osztály, 2. Központi katalógus, 3. Könyvtárközi kölcsönzés, 4. Nemzetközi csere, 5. Könyvelosztó.

Mindezek a részlegek megegyeznek abban, hogy a belső munkán kívül valamennyi jelentős külső félforgalmat bonyolít le, vagyis a fősztálynak nemcsak a befelé, hanem a kifelé irányuló könyvforgalma is igen jelentékeny. Olvasószolgálati funkciója nincs ennek a fősztálynak, nyilvános szolgálata arra szorítkozik, hogy az általa szerkesztett központi katalógus alapján az érdeklődő kutatóknak felvilágosítást ad.

A most elmondottakból következik, amire egyébként már korábban is utaltunk, hogy adminisztratív szempontból feltétlenül szükséges ennek a fősztálynak a posta- és teherforgalom céljára szolgáló kapuk, tehát a C és D kapuk közelében való elhelyezése. (6. ábra.) Ugyanakkor gondoskodni kell arról, hogy a kötelespéldány osztálynak az I. fősztállyal való kapcsolata — mégpedig mind a Bibliográfiai, mind a Gyarapítási osztállyal — (külön könyvlift alkalmazásával) meglegyen. Közvetlen kapcsolat szükséges a fentiek értelmében a Nemzetközi Csereosztály és a Gyarapítási osztály között is.

Mindezek figyelembevételével a könyvforgalmi fősztályt az épület alsó alagsorának déli, nyugati és északi szárnyán célszerű elhelyezni. A részletekre vonatkozólag a 6. sz. ábra a következő elrendezést mutatja. A déli oldalnak a D bejáratától keletre eső részén a Könyvelosztó osztály részére lehetne 3 helyiséget kialakítani. A bejárat másik oldalán, tehát attól nyugatra volna az expedíciós helyisége — és itt kellene a központi postabontó és szétosztó számára is megfelelő helyet biztosítani.

Az épület délnyugati sarkában lehetne még a Könyvelosztó osztálynak további két helyisége, azután következnek a nyugati fronton egy büroszerűen kiképzett nagy terem — kb. 150 m² — a Nemzetközi Csereosztály számára és ettől északi irányban továbbhaladva a Kötelespéldány osztály részére kettő, a Központi Katalógus munkatársai részére pedig három helyiség,

amelyek közül a legutolsó ismét egy büröszerűen kialakított kb. 100 m²-es nagy terem lenne. Ettől tovább északra lenne a főosztályvezető hivatali helyisége, s mellette a gépírói, illetve titkári szoba. Ezután következne a könyvtárközi kölesönzés csoportjának helyiségei, éspedig egy kisebb szoba még a nyugati fronton, majd az épület északnyugati sarkán levő sarokszoba és további két helyiség az épület északi frontján, amelyek közül az egyik már a U kaputól keletre, a kapu és a lépcsőház közé esik.

Ennek a frontnak a lépcsőháztól az angol akna bejáratáig terjedő mintegy 75 m² területű részén lehetne kialakítani a szükséges szolgálati lakások egyikét.

A központi katalógus szekrényeit a nyugati fronton a raktár és a hivatali helyiségek között végigfutó 4 m széles és 80 m hosszú folyosón, az I. főosztály katalógus-folyosója alatt lehet majd elhelyezni.

A Kötelezpéldány osztály és a Nemzetközi Csereosztály részére szükséges átmeneti raktár céljára a nagyraktárból kell megfelelő területet biztosítani.

ad d) Az OSzK az egész hazai könyvtári szervezet részére intézményesen is a könyvtártudományi és módszertani munka központjaként működik. Ezt a munkát az OSzK V. főosztálya (KMK) végzi. Feladatkörébe tartozik: 1. a könyvtártudományi kutatómunka végzése, 2. az egész könyvtári hálózatot érintő módszertani problémákkal való foglalkozás és 3. a könyvtárosok továbbképzésének megszervezése s ebben a körben előadások tartása és előkészítése. Hármass feladatkörének megfelelően az V. főosztály három részre tagolódik: a könyvtártudományi osztály (kutató és dokumentációs részleggel), a módszertani osztály és az oktatási osztály. Külön könyvtártudományi és módszertani szakkönyvtára is van a főosztálynak, nyilvános szakolvasó teremmel.

Adminisztrációs és funkcionális szempontból is az látszik célszerűnek, hogy ezt a főosztályt a főbejáratok felől jól megközelíthetően s lehetőleg az általános igazgatási helyiségekhez kapcsolódóan helyezzük el. (10. ábra.) Ennek a követelménynek jól megfelelne az épület I. emeleti szintjének déli oldala és az e fölött kialakítandó félemeleti szint.

Természetesen a déli irányba vezető mai folyosó fenntartása itt sem szükséges. Mint az igazgatási részlegnél javasoltuk, elegendő lesz itt is egy keskenyebb folyosó, amely részére a keletre néző nagymélységű traktusból lehet megfelelő területsávot kihasítani. Az új, déli irányba vezető folyosónak, valamint a kelet-nyugati irányban keresztben haladó folyosónak az oroszlános udvar felőli oldalán lehetne elhelyezni a főosztályvezető szobáját, a titkári és az adminisztrációs szobával, s ezekhez csatlakozóan az oktatási csoportot 6 helyiségben, amelyek közül az egyik egy szemináriumi célra szolgáló nagyobb (40 m²) szoba lenne. A kelet-nyugati folyosó déli oldalán lennének a módszertani osztály helyiségei. Ennek a folyosónak a keleti végénél egy nagy 180 m²-es helyiséget lehet tanteremnek berendezni.

A most említett I. emeleti helyiségek felett (kivéve persze a tantermet, melynek eredeti magasságát meg kell hagyni) létesítendő I/II. emeleti szinten volnának a Könyvtártudományi osztály helyiségei. Az oroszlános udvar felé eső traktusban kellene elhelyezni az I. emeleti főosztályvezetői helyiségek felett a KMK szakkönyvtárat, illetve szakolvasó termet egy kb. 80 m² alapterületű (az itt már nem szükséges folyosó területét is magában foglaló) helyiségben, a hozzá tartozó két feldolgozó helyiséget, továbbá az archívu-

mot, amit egy lift kötne össze az alatta elhelyezett szemináriumi szobával. A KMK szakkönyvtárába talán lehetséges lesz a II. emeleti olvasószolgálati szintről közvetlen lépcsőlejáratot létesíteni. (11. ábra.)

A KMK szakkönyvtár könyvraktárának elhelyezésére a mai széles, déli irányban haladó folyosó kínálkozik. Ez két raktári szintre bontva közvetlen kapcsolatban lenne az olvasóteremmel, de szállítási célokra bejárata lenne az I. emeleten is (déli oldalról).

Üzemek, műhelyek

Külön kell szólni az OSzK rendes működéséhez szükséges üzemek, laboratóriumok és műhelyek elhelyezéséről. Ezek a következők: 1. Mikrofilm laboratórium. 2. Könyvkötészet, restaurálás, könyvhygiénia. 3. Adréma üzem. 4. Sokszorosító üzem és nyomda. 5. Asztalos, lakatos és villanyszerelő műhelyek. 6. Garázs.

ad 1. A mikrofilmtárnak elsősorban laboratóriumi helyiségekre, de ezen felül néhány szolgálati helyiségre és egy külön nyilvános mikrofilm olvasó szobára is szüksége van.

Közvetlen félforgalmára való tekintettel célszerűbb lenne, ha nem az üzemeknek általában legalkalmasabb helyen: a pincék Palota térre néző terében helyeznők el, hanem azoknak a szinteknek egyikén, ahol nyilvános szolgálat működik (földszint, I., ill. II. emelet). Mivel a földszint és a II. emelet lényegesen zsúfoltabb az I. emeletnél, talán ez utóbbi mutatkozik legcélszerűbb megoldásnak. Itt az északi szárnyat az igazgatási, gazdasági részleg hivatali helyiségei ugyan igénybe vennék a fenti javaslat értelmében, de a nagy belmagasság (5,94 m) megengedi a kettéosztást, vagyis a behelyezendő födémek által elég alapterületet biztosíthatunk az említett helyiségek fölött. Ez az elhelyezés azért is kívánatos lenne, mert a könyvtáron belül a Mikrofilmtárnak legtöbb kapcsolata a Kézirattárral és a Régi és Ritka Nyomatványok Tárával lesz, azok pedig szintén ezen az emeleten helyezendők el. Egyébként is a Mikrofilmtár szervezetileg is ezekkel együtt alkotja a III. főosztályt. A javasolt helyen az oroszlanos udvar felőli részen lehet a mikrofilmtár három szolgálati helyiségét és a nyilvános mikrofilm olvasószobát elhelyezni. Az olvasószobának közvetlen lift — és lépcső — összeköttetése lehetne a II. emeleten levő olvasószolgálati helyiségekkel, amelyekben egyébként szintén lennének mikrofilm olvasó készülékek. (11. ábra.)

ad 2. A felsorolt üzemek közül a legnagyobb helyigénye a könyvkötészetnek és a könyvhygiéniai laboratóriumnak van. A könyvkötészet számára 400 m², a könyvhygiéniai laboratórium számára pedig 390 m² helyiségükségletet jelöltünk meg.

Elképzelésünk szerint leghelyesebb lenne ezeket az üzemeket a felső pincének a Palota tér felé néző frontján elhelyezni. Itt azonban, mivel ennek a frontnak majdnem felét elfoglalja a kazánház és annak biztosító tere, összesen csak mintegy 380 m² területű tér áll rendelkezésre. Ez a hely ennek a két üzemnek a részére akkor sem elegendő, ha az épület északi szárnyán levő pincében az öltözők és az anyagraktár céljára szükséges helyiségeket ki lehet alakítani. Az egyik megoldás az lenne, ha a kazánházat az épület más részén, pl. a déli épületszárnyban levő pincében lehetne elhelyezni. Ez esetben a pince egész déli frontján elférne a könyvkötészet és könyvhygiéniai laboratórium, feltéve, hogy az öltözők és az anyagraktár számára szükséges

helyiségek a pince északi oldalán kiképezhetők. Ha a kazán másutt való elhelyezésére semmiképpen nincs lehetőség, akkor az alsó pince felső szintjén kell majd a hiányzó helyiség-szükségletet biztosítani, külön választva a könyvkötészetet a könyvrestauráló műhelytől és a könyvhygiéniai laboratóriumtól. (4. és 5. ábra.)

Feltétlenül szükséges a jelenlegi kis körablakok helyett nagyméretű ablakok kiképzése, mert a könyvkötészeti és könyvhygiéniai munkához természetes világítás kell.

Ezek az üzemek nagysúlyú gépi felszereléssel is dolgoznak, ezért gondoskodni kell a födémeik megfelelő teherbíró képességéről.

Az előbb már említett anyagraktáron felül külön kis kézraktárt is be kell rendezni a könyvkötészetben a kötésre váró és a már bekötött könyvek átmeneti tárolására. Ezt a kézraktárt könyvlifttel kell összekötni a Feldolgozó osztály kötéselőkészítő szobájával.

A padlózat kiképzésénél nem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy ezeknek az üzemeknek a dolgozói túlnyomóan álló munkát végeznek. Olyan rugalmas padlózattal kell tehát ezeket az üzemeket ellátni, hogy az álló munka végzése minél kevésbé legyen fárasztó.

ad 3. Az adréma-üzem elhelyezéséről már az I. főosztály szolgálati helyiségeinek elhelyezésével kapcsolatosan szóltunk.

ad 4. A nyomda és a sokszorosító üzem részére szükséges helyiségek az alsó pince alsó szintjén rendelkezésre állnak. (4. ábra.)

Az ablakok, a födémeik és a padlózat kiképzése tekintetében ezekre az üzemekre is érvényes mindaz, amit a könyvkötészet és a könyvhygiéniai laboratórium elhelyezésével kapcsolatosan mondtunk.

ad 5. Az asztalos, lakatos, villanszerelő és az esetleg még szükségessé váló egyéb műhelyek ugyancsak az alsó pince alsó szintjén helyezhetők el. A megfelelő természetes világításról és alkalmas padlózatról itt is gondoskodni kell. (4. ábra.)

Ad 6. Az OSzK személy- és tehergépkocsijai részére az angol akna északi és déli bejáratánál lehetne a megfelelő méretű garázsokat megépíteni. Legalább két személygépköci és két kisebb tehergépköci elhelyezéséről kell gondoskodni.

VII. Különgyűjtemények

Korábban utaltunk már arra, hogy a különgyűjteményeknek az elhelyezését oly módon célszerű megoldani, hogy a feldolgozó szolgálati helyiségek az olvasószolgálati helyiségekkel egy szinten, egymással szoros kapcsolatban legyenek. Kivétel lehet e tekintetben talán a Hírlaptár: meggondolandó ugyanis az, hogy az olvasóközönség szempontjából nem lenne-e helyesebb a hírlaptári olvasóteremnek az olvasótermi szinten a nagyolvasóterem közelében való elhelyezése, amely esetben az ugyanazon a szinten levő szakolvasó termék egyúttal folyóirat szakolvasó termék is lennének. Ezt az elhelyezési módozatot vázoltuk fel az olvasószolgálatról szóló fejezetben, a nagyolvasóterem elhelyezésére vonatkozó elképzelésünk 1. jelű és 2/3. jelű változatában. A 2/1. és 2/2. változat esetén a folyóiratolvasóterem nem a nagy olvasószolgálati szinten, hanem a Hírlaptár feldolgozó helyiségeivel egy szinten, azok mellett kapna helyet.

Modern különggyűjtemények

Az OSzK II. főosztályának keretébe a következő osztályok, illetve különggyűjtemények tartoznak: *a)* Hírlaptár (folyóirattár). *b)* Zeneműtár. *c)* Színháztörténeti gyűjtemény. *d)* Térképtár. *e)* Kisnyomtatványtár.

A II. főosztályhoz tartozó különggyűjteményeknek az elhelyezésére az épület földszinti része látszik alkalmasnak. A földszinten, továbbá a földszint északi és déli traktusának egy része felett kiépítendő félemeleti szinten a főosztályhoz tartozó valamennyi gyűjtemény feldolgozó és olvasószolgálati helyiségeinek elhelyezésére megfelelő lehetőség mutatkozik, kivéve mégis a különleges szempontok szerint kialakítandó Kisnyomtatványtárat, amely gyűjtemény szolgálati és olvasóhelyiségeinek a raktári részleggel közös elhelyezését a könyvraktárról szóló IV. fejezetben tárgyaltuk.

A főosztály elhelyezését — attól függően, hogy a folyóiratolvasó is ugyanezen a szinten vagy pedig a II. emeleti olvasószolgálati szinten kap majd helyet — két változatban tárgyaljuk.

1. A első változat szerint (8—9. ábra) a hírlaptári olvasóterem (folyóiratolvasó) és a tudományos olvasóterem — ez utóbbi az ottani szakolvasó termekkel együtt — felkerülne a II. emeletre. A főosztályhoz tartozó többi szolgálati és olvasóhelyiség elhelyezése a földszinten és a félemeleten a következőképpen képzelhető el:

a) A Hírlaptár helyiségei az épület déli szárnyán két szintet foglalnának el. A földszinti rész délnyugati sarkában lehetne berendezni a főosztályvezető és az osztályvezető szobáját, a kettő között egy titkári helyiséggel. Ezekbe a helyiségekbe a nagy észak-déli irányú folyosóból lenne a bejárat. Ugyanebből a folyosóból nyílnék keleti irányba a lelőhely- és retrospektív bibliográfia helyisége, s ebből tovább, a D lépcsőházig az előrendező tékázó helyiség, bejáratlalt a lépcsőház felől is. Ezen a részen kelet-nyugati irányú folyosóra nincs szükség. A D lépcsőháztól keleti irányba az orosz-lános-udvarra néző folyosóról nyílnék egy mikrofilm felvevőhelyiség, három kis gépelő szoba, s a folyosó keleti végpontjánál a hírlap-múzeum. E felett a traktus felett a félemeleti szinten lehetne berendezni a Hírlaptár többi helyiségét, és pedig nyugatról-keleti irányba haladva a D lépcsőig négy szobát a címleírók és katalogizálók részére, egy szobát a kardex és egyet átmeneti raktár céljára; a lépcsőn túl lenne egy kis kasírozó szoba és négy helyiség a repertórium számára.

b-c) A Hírlaptár helyiségeihez kapcsolódóan a földszint nyugati frontján és az északi frontnak a C lépcsőházig terjedő részében lehet elhelyezni a Színháztörténeti gyűjteményt és a Zeneműtárat. Ebben a két gyűjteményben rokon, helyenként szorosan érintkező anyaggal rokoncélok érdekében és hasonló módszerekkel folyik a munka. Ezért is indokolt ezeknek egymás mellett való elhelyezése. Így nemcsak az érintkezés közvetlensége, de az egymásba kapcsolódó munkaterületeken, közös helyiségek kialakításával a rendelkezésre álló tér jobb kihasználása is biztosítható.

Ennek a két gyűjteménynek az elhelyezését úgy képzeljük el, hogy a hírlaptári helyiségek felől észak felé haladva volna a színháztörténeti gyűjtemény vezetőjének szobája, majd egy kisebb és két nagyobb szolgálati helyiség. Folytatólag, az épület kissé kiugró részében lehetne elhelyezni a két gyűjtemény egy-egy kiállítási helyiségét, közbül egy közös, nagy olvasóteremmel. Ezután következnek a Zeneműtár három szolgálati helyisége,

majd a Zeneműtár vezetőjének szobája s az épület északnyugati sarkában egy közös nagy előadó—; illetve hangszerterem zenei bemutatások, vetítések és előadások céljára. Az épület északi frontján helyezhető el egy-egy hanglemez-, ill. magnetofon-szalag raktár, továbbá egy-egy kis hanglemez felvevő, illetve lehallgató helyiség. Ezek a helyiségek is a két gyűjtemény közös használatában lennének.

Az osztályokon folyó feldolgozó, felvilágosító és kutató munka természetére megkívánja, hogy a gyűjteményhez tartozó sokféle anyag együttesen használható és gyorsan, könnyen hozzáférhető legyen. Ezért a raktárakat a munkahelyekkel szoros kapcsolatban kell kialakítani. Ez a szakmai kívánság szerencsésen találkozik az új épület adottságaival s az elhelyezés ott felmerülő kívánalmaival. A rendelkezésre álló helyiségek túlságosan is nagy légtérűek irodai munkahelyiségek céljára. Másrészt mégis úgy kell őket kialakítani, hogy az épület és a látogatottság szempontjait figyelembe véve: külső megjelenésükben is szépek, reprezentatív jellegűek legyenek. Ezért javasoljuk a két osztály helyiségeinek nagyobb részében a termeknek kb. feléig benyúló galériák építését. Ezek lehetővé teszik a tér jó kihasználását, hiszen a fölsőleges légtér nagy részét kitöltik, biztosítják az anyag helyes raktározását és könnyű mozgatását, végül módot adnak a termék látványosan szép kialakítására is.

Mindez megvalósítható az épület szerkezetének, műemléki jellegének teljes épségbentartásával. Építészeti vonatkozásban néhány ajtó áthelyezését és a két, több teremre átnyúló galériafödém beépítését kívánja meg.

A galériás teremsor belső kialakítása közben több alapvető fontosságú igényt kell kielégíteni:

Mint hogy ezekben a munkahelyül is szolgáló termekben kell elhelyezni a gyűjtemény törzsanyagát, berendezésük közben figyelni kell a szakszerű raktározás szempontjaira. A galériás megoldás lehetővé teszi, hogy a gyűjtemény anyaga létrázás nélkül elérhető legyen a maga raktári helyén. Gondoskodni kell azonban arról is, hogy az eddig szabad polcokon álló képek, kéziratok könyvek stb. szekrényekben kapjanak helyet. Ezeket a szekrényeket úgy lehet és kell elkészíteni, hogy részben fémmel legyenek bélelve, s hogy egyes különleges méretű anyagféleségeket is el lehessen helyezni egy részükben. A laboratóriumok berendezésének megtervezése közben is tekintettel kell lenni speciális anyagárolási szempontokra (hanglemezek, magnetofon-szalagok stb.). A hangszer-, vetítő- és előadóterem kialakítása közben nem szabad a jó akusztika és hangszigetelés, továbbá az elsötétítés lehetőségének biztosításáról megfeledkezni.

Mint hogy a teremsor és a hangszerterem külső képének kialakításában a reprezentatív látványosság igényeit is érvényesíteni kell, a galériák és bútorzat egységes megtervezésére megfelelő belső építész közreműködését kell kérni.

d) A Térképtárat a földszint északi szárnyának a C lépcsőháztól keletre eső részén és ugyanennek a szárnynak az oroszlános udvarra nyíló helyiségeiben, továbbá az északi szárny felett kiépítendő félemeleti szinten lehet majd elhelyezni. A földszint északi szárnyán lenne az osztályvezető szobája, egy kutatószoba és egy kasírozó helyiség, az oroszlános udvarra néző keleti részen pedig egy olvasóhelyiség, egy kiállítási helyiség és a térkép-múzeum. A félemeleten a rendező, feldolgozó, rajzoló és vetítő-szobák, továbbá a központi térképkatalógus számára van megfelelő hely.

A Térképtár raktára részére a felső alagsorban a Kisnyomtatványtár részére fenntartott raktári helyiség egy részét kell majd igénybe venni.

e) A Kisnyomtatványtár elhelyezéséről a már korábban mondtak kiegészítésül most csak azt említjük meg, hogy ennek a gyűjteménynek a részére is indokolt — az alagsori raktárral közös helyiségeken felül — a főosztály szintjén, a földszinten három olvasószolgálati helyiséget biztosítani. Ezek számára alkalmasnak látszik a déli épületszárnynak az oroszlanos udvarra néző része. Ezekből a helyiségekből közvetlen összeköttetést kell létesíteni a Kisnyomtatványtárnak az alagsorban levő helyiségeihez.

2. A II. főosztály elhelyezésére vonatkozó elgondolásunk második változata szerint a földszinten kapnának helyet a hírlaptári olvasótermek is. A nagy folyóiratolvasóterem, a katalógus és a tájékoztató szolgálat, továbbá a tudományos olvasóterem foglalná el a nyugati front déli felét. A Színház-történeti gyűjtemény a nyugati front északi felére, a Zeneműtár pedig az északi szárnyra kerülne. Az észak-nyugati nagy sarokhelyiségben lenne ennek a két gyűjteménynek a közös olvasóterme.

A Hírlaptár többi helyiségeinek elhelyezése egyezik az első változatban vázolt elhelyezéssel.

A Színház-történeti gyűjtemény a nyugati fronton a Zeneműtárral közös kiállítóhelyiséggel kapcsolódnék a Hírlaptár helyiségeihez. (A tudományos olvasóteremhez.) Ezt követné két nagyobb és egy kisebb szolgálati helyiség ugyanolyan galéria megoldással, mint az első változatban. Ezután következnek az osztályvezető szobája, majd az északnyugati sarokhelyiségben a Zeneműtárral közös olvasóterem.

A Zeneműtárnak az északi szárnyon lenne — az osztályvezető szobájával együtt — négy szolgálati helyisége. Ugyanezen a fronton a C lépcsőháztól keletre lehet a hangszer-, illetve előadótermet kiképezni; ez a terem a lépcsőházból nyílnék. A hanglez- és magnetofonszalag raktár, valamint a hanglez felvevő és lehallgató részére a kelet-nyugati irányban kiképezendő folyosóról nyílóan a nagyraktár térségéből kellene a szükséges helyet igénybe venni.

A Térképtár elhelyezése érdekében az épület északi részének az oroszlanos udvarra néző oldalán kellene a félemeleti szintet megépíteni. Ezen az oldalon a földszinti részen volna az osztályvezető szobája, egy-egy rajzoló, vetítő és kutató helyiség, továbbá két helyiség raktár céljára. A félemeleten az oroszlanos udvarra nézően két szolgálati helyiséget, a földszinti raktár-helyiségek felett pedig egy raktárat és egy kassirozó szobát lehet elhelyezni. A Térképtár két szintje között az összeköttetést a raktárhelyiségekbe beépített lépcső biztosítaná.

A Kisnyomtatványtár helyiségeinek elhelyezése ugyanaz lenne, mint az első változat szerint.

Muzeális különgyűjtemények

Az OSzK III. főosztálya szervezettel a következő osztályokat, illetve gyűjteményeket foglalja magában: a) Kézirattár, b) Régi és Ritka Nyomtatványok Tára, c) Mikrofilmtár.

A Mikrofilmtár elhelyezéséről a mikrofilm-laboratóriumokkal kapcsolatosan az üzemek és műhelyek elhelyezését tárgyaló VI. fejezetben már szóltunk.

A muzeális gyűjtemények a könyvtáron belül — mind anyagukat, mind munkájukat tekintve — önálló részleget alkotnak. Anyagukat, amely unikum voltánál, illetve ritkaságánál és különleges értékénél fogva fokozottan gondos őrizetet igényel, a könyvtár többi anyagától elkülönítve raktározozzák; munkájukat — az állománygyarapítástól az olvasószolgálatig — lényegében a könyvtár többi részlegétől elkülönítve, önállóan végzik. Ennek megfelelően mind a Kézirattárnak, mind pedig a Régi és Ritka Nyomtatványok Tárának szüksége van a könyvtári munka minden fázisának elvégzésére lehetőleg biztosító szolgálati helyiségekre és a könyvraktár többi részétől elkülönített, maximális biztonságot nyújtó raktárhelyiségekre. Az olvasószolgálatot, a két tár anyagának összefüggésén alapuló régi és jól bevált gyakorlat szerint, ez a két gyűjtemény a jövőben is együtt kívánja ellátni.

Közös jellemzője ennek a két gyűjteménynek a muzeális jelleg. Ez azzal jár, hogy nyilvános szolgálatuknak nemcsak az olvasószolgálati igényeket, hanem ezen felül a gyűjteményeket muzeális érdeklődésből felkereső közönség igényeit is ki kell elégítenie. Olyan elhelyezést kell tehát biztosítani számukra, mely olvasószolgálati és muzeális szempontból egyaránt megfelelő.

Mindezeket figyelembe véve különösen alkalmasnak látszik ennek a két gyűjteménynek az elhelyezésére az a 11 helyiségből álló reprezentatív jellegű teremsor, ami az épület első emeleti szintjének a Palota tér felé néző nyugati frontján helyezkedik el. (10. ábra) Ha ehhez a reprezentatív kiképzésű és megfelelő reprezentatív belső berendezéssel is ellátandó teremsorhoz kapcsolódóan még hozzáveszünk az épület északi és déli szárnyán kiépítendő helyiségekből két-két szolgálati helyiséget — az általános igazgatás, illetve a módszertani osztály helyiségei mellett —, úgy ezen az épületrészen biztosítani lehet a két muzeális gyűjteménynek minden szempontból alkalmas, jó elhelyezését.

A 11 helyiségből álló teremsor felhasználását úgy képzeljük el, hogy a központi nagy előcsarnokból nyíló középső három nagy terem szolgálna az olvasószolgálat céljára. Ezekben kell elhelyezni, az olvasó-, illetve kutatóhelyeken kívül, a közönség számára szolgáló katalógusokat, továbbá a kézi- és segédkönyvtárat, valamint a mikrofilm leolvasásra és kvarc-megvilágítású leolvasásra berendezett fiülkéket (olvasóhelyeket), s esetleg a két tár anyagának a helyszínen történő fényképezésére szolgáló munkahelyeket; itt kell lennie természetesen a tájékoztató szolgálatnak is. Az írógéppel dolgozó kutatók részére, hangszigetelő üvegfalal elkerített olvasóhelyek berendezéséről kell gondoskodni.

Ennek az épületszintnek a nagy belső magassága (5,94 m) itt is lehetővé teszi, — mint ahogyan azt a Zeneműtár és a Színháztörténeti gyűjtemény földszinti elhelyezésével kapcsolatosan javasoltuk — a nagy reprezentatív termeknek galériás kiképzését. Az olvasószolgálati helyiségekben művészi formában kiépített galériákon lehet elhelyezni a kézi- és segédkönyvtár egy részét, s esetleg a mikrofilmleolvasó és kvarcfényes olvasóberendezéseket.

Természetesen ezeknek az olvasószolgálati helyiségeknek a padlózatára, megvilágítására, szellőztetésére (kondicionálás) is vonatkozik mindaz, amit ebben a vonatkozásban az olvasószolgálatról szóló V. fejezetben általánosságban mondtunk. De külön is hangsúlyozzuk, hogy a muzeális gyűjteményeknél — s ez nemcsak az olvasószolgálati helyiségekre, hanem az egész teremsorra vonatkozik — fokozott gondot kell fordítani a beáramló napfény

ártó hatásának kiküszöbölésére; egyrészt az anyag megfelelő elhelyezésével, másrészt azonban az ablakoknak megfelelő védő, elsötétítő berendezéssel való ellátásával.

A muzeális gyűjtemények elhelyezésére szolgáló teremcsoporthoz az olvasószolgálati helyiségektől északra és délre fekvő négy-négy helyiségében a következő reprezentatív termek berendezését tervezzük:

az egyik teremben lenne a Corvina-anyag a középkori kódexekkel; egy-egy külön teremben lennének az ősnymtatványok, a Régi Magyar Könyvtár anyaga, a rekonstruált eredeti SZÉCHÉNYI-gyűjtemény s az ugyancsak rekonstruált APPONYI-gyűjtemény, KOSSUTH Lajos Könyvtára. Ismét egy külön teremben a muzeális értékű újkori kéziratok, majd az újabbskori könyvritkaságok, művészi nyomtatványok és más bibliofil művek; végül egy külön terem kellene berendezni a két gyűjtemény váltakozó kiállításainak, bemutatásainak céljára.

Ezeknek a termeknek a berendezésénél fel kell használni az APPONYI-és TODORÉSCU-gyűjtemények bútorzatát, és meg kell fontolni azt is, nincse-e lehetőség a SZÉCHÉNYI-terem berendezésének a Vár-épületben való felállítására, illetve beépítésére. A különleges reprezentatív szempontokra való tekintettel, mindenestre szükségesnek tartjuk ennek az egész teremcsoporthoz a belső kiképzésénél és berendezésénél is belső építész közreműködését.

Kiegészíti ezt a reprezentatív teremcsoporthoz, amelynek helyiségei egyben a két gyűjtemény dolgozóinak a munkahelyei is lennének, az épület északi és déli szárnyán a teremcsoporthoz kapcsolódó két-két szolgálati helyiség. Ezek lesznek alkalmasak a két gyűjtemény külső félforgalmának lebonyolítására is.

Külön kell megemlékeznünk a *kiállító helyiségek* kérdéséről.

A Nemzeti Könyvtár egyik fontos feladata, hogy látogató közönségével szemléletes módon is megismertesse a könyv egész fejlődéstörténetét, valamint irodalmunk egyes szakaszainak jellemző tényeit. A németek a lipcei Deutsche Bücherei keretében külön könyvmúzeumot létesítettek, amelynek termeiben az írás kialakulásáról, a papír elterjedéséről, de ugyanakkor a papirusztekercsekről, a pergamenről, a középkori könyvmásolásról stb., stb. képekben és tárgyakban lehet eligazítást kapni. A Várban — helyhiány miatt — nem lehet külön épületszárnyat erre a célra kiszakítani. Mi azt a megoldást óhajtjuk választani, hogy a földszinti és első emeleti széles folyosókat használjuk fel kiállítási célokra. A két folyosó funkciója a következő lehetne:

- a) földszint: írás- és könyvtörténet,
- b) I. emelet: magyar irodalomtörténet.

Mindkét szinten tárlók, faliszekrények, táblák útján tárnók fel az anyagot. A javasolt megoldásnak az az előnye lenne, hogy nagy területet biztosítana az anyag időrendi bemutatására, s emellett a kiállítást látogatók a könyvtár normális munkáját egyáltalán nem zavarnák. Amennyiben a folyosóról nyíló ajtók zárva lennének, a kiállítást esti órákban és vasárnap is lehetne látogatni.

(Ezek a nagyközönség számára létesített állandó kiállítások nem tévesztendőek össze a belső termekben időről-időre rendezendő kisebb kiállításokkal. A külső folyosóra igen kevés eredeti mű kerülne ki, a belső, időszaki kiállítások viszont eredeti anyagot mutatnának be.)

Végül megemlítjük még azt, hogy a muzeális gyűjtemények anyaga részére a nagy raktári tömbnek a gyűjtemények szintjéhez, tehát az első emelethez kapcsolódó raktári szinteken kell majd a megfelelő raktárterületet

biztosítani, teljesen elkülönítve a nagyraktár többi részétől. Az első emeleten való elhelyezés azonban — akár a disztermekben, akár a nagyraktárban történik — mindenképpen ideiglenes. Ezért kell a kéziratár és az RRT anyaga részére a mélypincében is megfelelő helyet biztosítani. Erről fentebb volt szó.

VIII. Mozgalmi, társadalmi és jóléti helyiségek

Fontos követelmény az OSzK új elhelyezésénél az, hogy megfelelő helyiségek álljanak rendelkezésre mozgalmi és társadalmi célokra, továbbá olyan létesítmények és berendezések céljára, amelyek egyrészt biztosítják a könyvtár dolgozói részére az egészséges munkafeltételeket, másrészt lehetővé teszik részükre jóléti és kulturális szolgáltatások nyújtását. Mindez azt szolgálja, hogy az OSzK — dolgozóinak egyre emelkedő, jobb munkájával — minél jobban meg tudja valósítani a szocialista társadalom építésében reá háruló feladatokat.

Ez az a helyiségcsoport, amit a „mozgalmi, társadalmi és jóléti helyiségek” elnevezéssel jelöltünk meg. Ide tartoznak a párt, a szakszervezet és a KISz helyiségei, valamint az étkezdé, konyha, fürdő, tusoló helyiségek, gyengélkedő szoba, klubhelyiségek és előadóterem. Az OSzK jelenlegi elhelyezésében ilyen célú helyiségek vagy egyáltalán nem, vagy csak igen szerény s a jogos kívánalmaknak egyáltalán nem megfelelő mértékben és formában állnak dolgozóink rendelkezésére. Pedig a dolgozók létszámának megfelelő, kellően felszerelt mosdó- és fürdő-, valamint egyéb egészségügyi helyiségek létesítését a Munka Törvénykönyve is kötelezően előírja, és e törvényből folyó kötelesség jóléti berendezések létesítése és a dolgozók társadalmi tevékenységének előmozdítása is (Mt. VII. fejezet).

Ezeknek a helyiségeknek nagy részét, amelyek egy helyre összpontosíthatók, az épületnek a központi nagy lépcsőház, illetve előcsarnok felett tervezett III. emeleti szintjén lehetne megfelelően elhelyezni. Ennek a szintnek a középső térségét egy kb. 230 m² alapterületű előadóterem foglalná el, ami egyrészt a könyvtár nyilvános szolgálatának céljára, de egyszersmind a dolgozók társadalmi és kulturális szükségleteinek kielégítésére is szolgálna. Egy hasonló rendeltetésű, de kisebb termet lehetne kiépíteni az oroszlános udvarra néző keleti front északi oldalán. (14. ábra.)

A nagy előadóterem tekintetében van egy másik lehetőség is. A nagy előadótermet az alsó és felső pince északnyugati térségében is el lehetne helyezni, bejárattal a B kapu előcsarnokából. Ez esetben persze itt kellene ruhatárról és az egyéb szükséges mellékhelyiségekről is gondoskodni. Nagy előnye volna ennek a megoldásnak az, hogy az előadóterembe lökészerűen érkező és onnan ugyanígy távozó közönséget nem kellene a könyvtárpület egész magasságán keresztülutaztatni, ami nemcsak a közönség kényelme, hanem a könyvtár nyugalma és biztonsága szempontjából is igen fontos lenne. A III. emeleti szintnek ily módon felszabaduló középső részét más célra lehetne felhasználni. Ebben az esetben persze gondoskodni kell azoknak a könyvtári üzemeknek, laboratóriumoknak és műhelyeknek más, megfelelő elhelyezéséről, amelyeknek az elhelyezését az eddigiek során a megfelelő pincerészekben gondoltuk el.

A kis előadóterem mellett lennének ugyanazon a fronton a párt és a szakszervezet helyiségei, a kis előadóterem másik oldalán pedig — északra

nézően — a KISz helyisége. Ugyanezen az oldalon közvetlenül a lift és a lépcsőház mellett lehetne egy kis gyengélkedő szobát berendezni. A III. emeleti szint egész nyugati oldalát és részben a déli oldalt is a könyvtár dolgozóinak klubhelyisége, valamint az étkező helyiségek és a konyha foglalják el. A még fennmaradó területen a szükséges mellékhelyiségeket lehet berendezni.

A második emeleti nagy olvasószolgálati szint elrendezésének tárgyalása során már említést tettünk azon a szinten a könyvtár dolgozói részére öltözőhelyiségek berendezéséről, a déli front kelet felé eső részén (V. fejezet), de szó volt ilyen öltözőhelyiség berendezéséről a könyvkötészet elhelyezésével kapcsolatosan is. Nyilvánvaló azonban, hogy a könyvtári munka sajátos körülményeire való tekintettel ilyen öltöző- és mosdóhelyiséget a könyvtári dolgozók részére megfelelő számban, minden szinten meg kell tervezni.

Végül megemlítjük még azt, hogy különösen a váltakozó műszakban dolgozó olvasószolgálati alkalmazottak számára lehetőséget kell biztosítani arra, hogy ételüket felmelegítsék, vagy maguknak teát, kávéfőzzenek. Kívánatos ezért az épület minden szintjén egy-egy kis teakonyha és étkezőszoba létesítése.

G. Sebestyén — L. Farkas:

THE NEW HOME OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY

The national library of Hungary, the National Széchényi Library moved into its present home — which is the building of the Hungarian National Museum — in 1847. Owing to the continual growth of its stocks over the years, the Library has been short of space for a number of decades and the question of a new, separate library building arose already in 1909. The solution of this problem became increasingly urgent after 1945 when, as a consequence of the incipient cultural revolution, important new tasks were imposed upon the national library. In the summer of 1959 governmental authorities finally decided that, appropriately reconstructed, the East wing of the former royal castle on the Buda Castle Hill, should serve as the new home for Hungary's national library.

The royal castle of Buda was erected on the site of the former palace built by King BÉLA IV. after the Tartar invasion of Hungary (1241—1242); the role played by this palace reached its full peak during the reign of King SIGISMUND (1387—1437) and especially under the rule of King MATTHIAS (1458—1490). Unfortunately the palace was almost entirely destroyed during the siege liberating the country from the Turkish rule in 1686. Making use of the old foundations, MARIA THERESA had a new palace built (1749—1771). It obtained its present shape at the end of the 19th century, when the palace was remodelled and extended after the plans by the architects Miklós YBL and Alajos HAUSZMANN. The wing allotted to the National Széchényi Library is situated on the Eastern slope of the Castle Hill of Buda; at present its main entrance opens from one of the courtyards of the former castle.

The fact that the new home of the National Széchényi Library will not be a building specially designed for this purpose, presented numerous difficulties which have been overcome at the price of some compromise, without, however, affecting the eventual functional efficiency of the library. Bearing in mind the possibility of later expansion in the form of an auxiliary building, adequate space has been reserved for this purpose in the vicinity of the present premises.

One of the indisputable advantages of the future new location of the library in the Castle is its situation in the centre of Budapest. Indeed, the reconstructed Castle will become one of the most imposing buildings, a landmark of the city. It fills us with pride to think that in the 15th century the world-famous library, the "CORVINA" of King MATTHIAS was located in this very same place.

The building program compiled by the National Széchényi Library in the autumn of 1959 is based on the character and functions of the library. Though the library serves the needs of the public, it exercises also numerous central and inter-library functions

and is, at the same time, the home of several archival type of collections. Its stock exceeds 1,500,000 volumes today and besides the books it also houses a number of important special collections, such as periodicals, manuscripts, old and rare printed works musical scores, material on theatre-history, maps, etc., (a total of almost 4 million units). The book material itself will grow to some 5,000,000 volumes over 50 years and the material of the special collections is expected to increase correspondingly. The proper accommodation of this vast material and the provision of a corresponding network of reading-rooms in the new building play an important part in the program.

The total required floor space of 37,853 sq. m. outlined in the building program, is distributed as follows:

Public services	5,815 sq. m.
Storage space	23,880 "
Staff-area	5,789 "
Mechanical services and work-shops	1,669 "
Recreational and communal space	700 "
	<hr/>
	37,853 sq. m.

Additional space is required for the boiler-room, various technical equipment, lavatories, etc.

Sketches were also prepared to allocate suitable accommodations for the various work-units in the new building. These attempts which should not be considered as final plans are shown in Figs. 2 to 15.

For a better understanding of the situation it should be mentioned that the building is erected on a sloping site and the new main entrance will not open from above, from the courtyard side as at present, but at ground-floor level, at the foot of Castle Hill (Fig. 1.). From here the building is 8 stories high, whereas from the courtyard side it has a height of 3 stories. According to the program, a former row of cellars, which however, when viewed from outside, lie considerably above the terrain, will accommodate the mechanical services and workshops. The book-processing work areas will be located on the next two floors, which are basements from the courtyard side, but third and fourth floors from the valley side. The ground-floor, the first and second floors on the courtyard side are contemplated to house the special collections, the administration (management) and the public services. Recreational and communal rooms are grouped on the top floor. The central wing of the building — from cellars to roof — will be occupied by the book storage area.

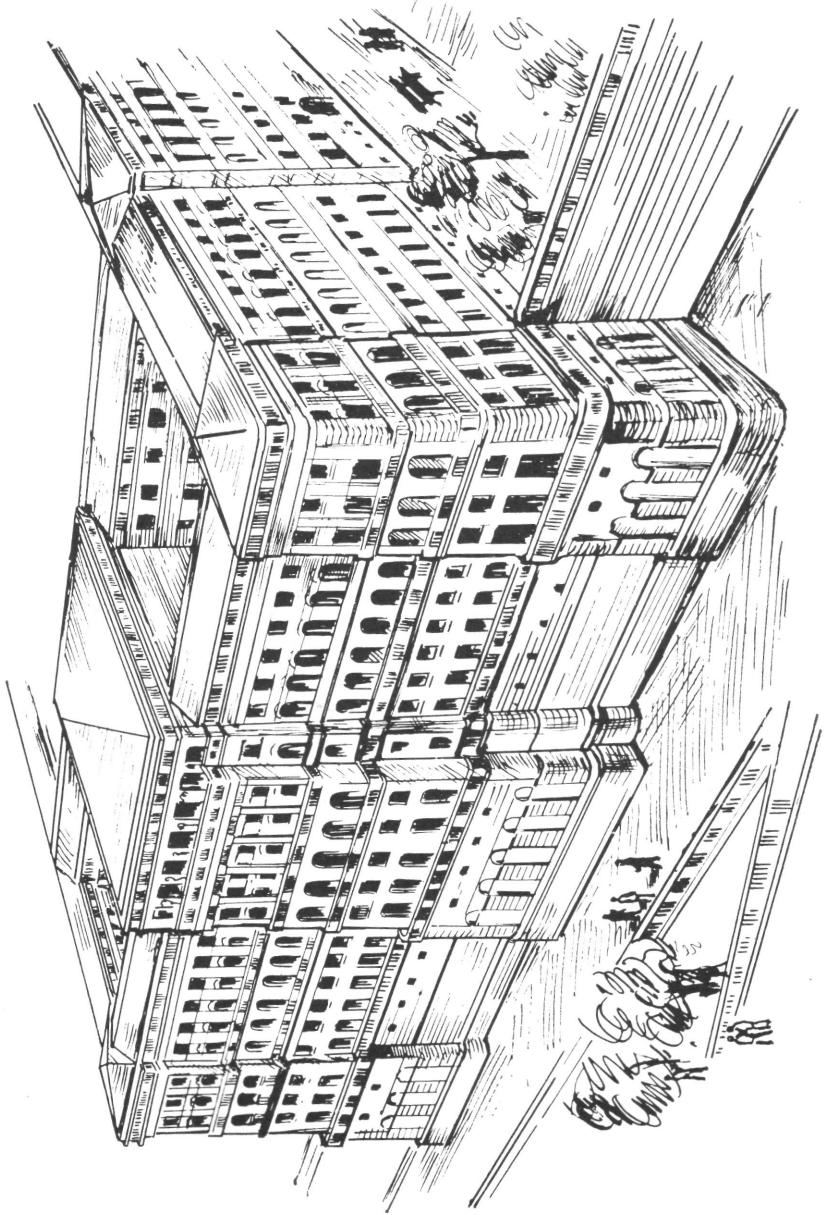
Perhaps one of the greatest problems in the layout of the new library building is the accommodation of the stack. In view of the expected growth of the library's holdings over the coming 50 years, over 23,000 sq. m. storage space must be provided for, which can be done in the following manner: There are two inner yards in the part of the building allotted to the library which can be utilized for erecting two stacks ("book-towers") of 18 to 20 stack levels each, the structure to be interconnected horizontally on the lower floors (Fig. 15), passages or conveyor-channels taking care of the horizontal connection on the upper floors. This storage block is to be circled by the various library service areas, thus creating convenient access from both, the side of the processing work areas and the reading-rooms. There will be no windows, the place will be illuminated artificially and provided with air-conditioning equipment. The transport of the books from the processing areas to the stack, from the stack to the reading-rooms and from one part of the stack system to the other, will be solved by means of vertical and horizontal conveyor-mechanisms. The entire stack block will consist of self-supported steel stack shelving; on the lower stack levels the compact storage system is envisaged.

In the new building a public reading area, meeting up-to-date standards, is to be provided for. For this purpose a subject-divisional reading-room system and a special reading-room for young people is contemplated. This reading-room system, as well as the other work areas of the Reader Service and General Reference Department (catalogues, reference and loan-service, etc.) should be situated, as a logical unit, on an entire, separate floor in close unity with each other (Figs. 12—13). This solution is in compliance with modern principles of library planning, according to which great

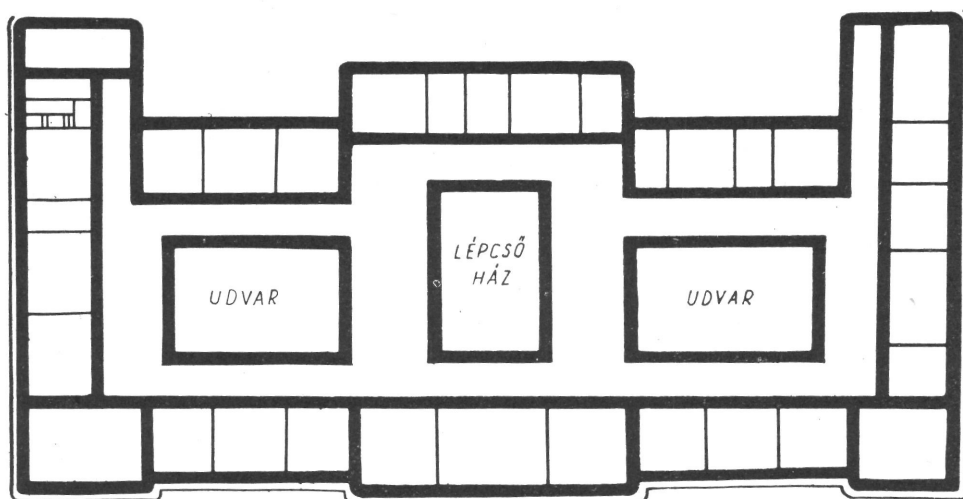
emphasis is laid on the formation of a large "public reading area". The reading-rooms of the special departments — except periodicals — will not be placed on this floor but even so, they will have access to the public reading area in the vertical direction. One of the alternatives of the arrangement of the public reading area provides for the following reading-rooms on this floor (Fig. 13): a spacious reading-room of 913 sq. m., a reading-room for young people (375 sq. m.) and four special reading-rooms divided according to subjects (periodicals reading-room) having floor spaces of 278, 112, 130 and 150 sq. m., respectively. Each reading-room will have convenient access to the corresponding part of the main book stack. The book material mostly in demand — approximately 50 to 60,000 volumes — will be found on the open shelves in the reading-rooms. The interior finish of the public reading-rooms will follow the most up-to-date principles of library building (non-skid, sound-absorbing floor covering, sound-proof walls etc.), while illumination and ventilation will be solved by latest techniques.

In keeping with the considerations outlined above, the special collections of the National Széchényi Library, both modern and archival type, are to be placed on the ground-floor, respectively the first floor of the building. (Modern collections: see Figs. 8—9; archival type collections: see Figs. 10—11). The representative row of adjacent rooms looking onto the Buda hills seems particularly suited to house the Music and Theatre-history Departments on the ground-floor and the Manuscripts and Rare and Old Books Collections on the first floor. It is also intended to reserve special, representative showrooms here for the "Corvina" and other mediaeval codices, as well as incunabula etc., to be considered as separate, special units within the Collections. Another separate room on this floor is to serve as a constant exhibition hall. Beyond normal storage facilities, underground vaults are envisaged for the safe-keeping of particularly valuable, irreplaceable archival type of material.

As already mentioned, provision is made for recreational rooms for the staff of the National Széchényi Library, as well as communal rooms for various purpose (club room, dining-hall, assembly and lecture-rooms, etc.).

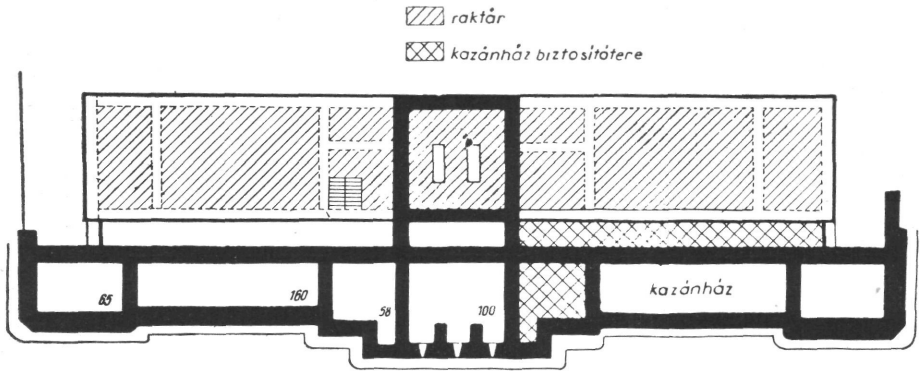
1. ábra. A budai Vár F épülete a Palota tér felől

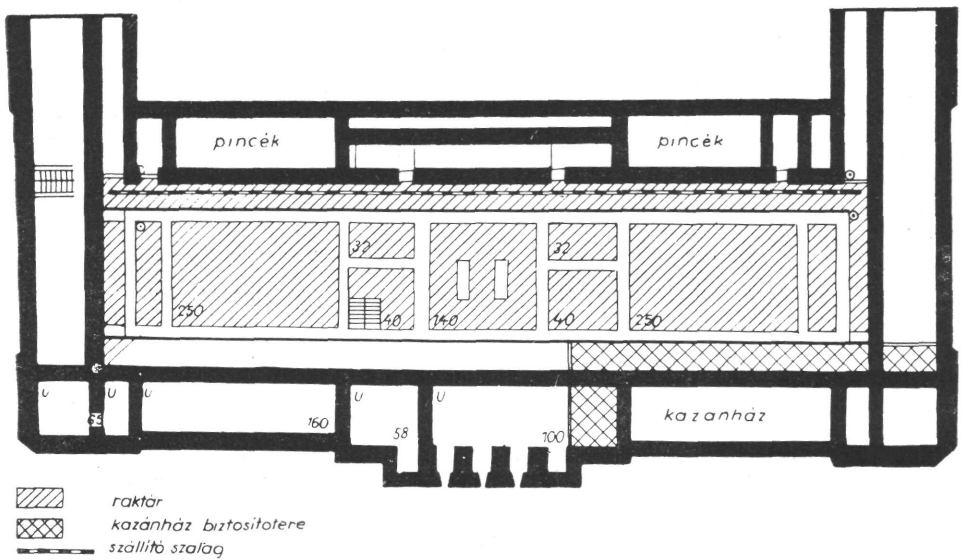
2. ábra. Az F épület sematikus alaprajza

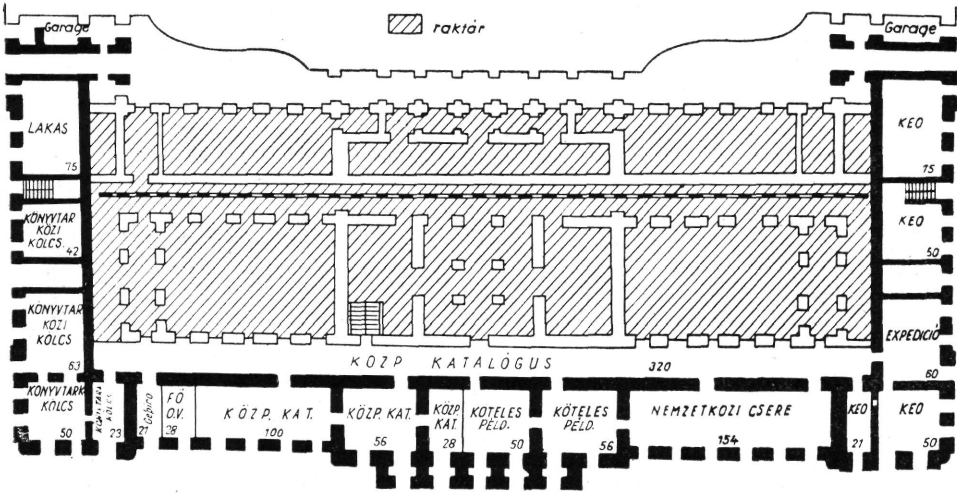
3. ábra. Oldalmetszet a belső udvarok helyén építendő raktári tömb tervével

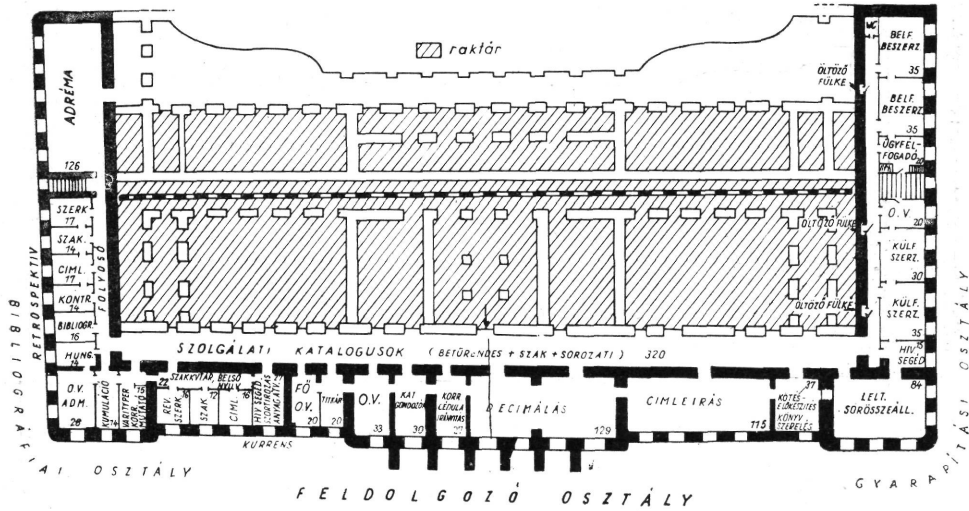
4. ábra. Alsó pince (két szintre bontva). Az alsó szinten nyomda, sokszorosító üzem, műhelyek; a felső szinten könyvrestaurálás, könyvhigiéniá

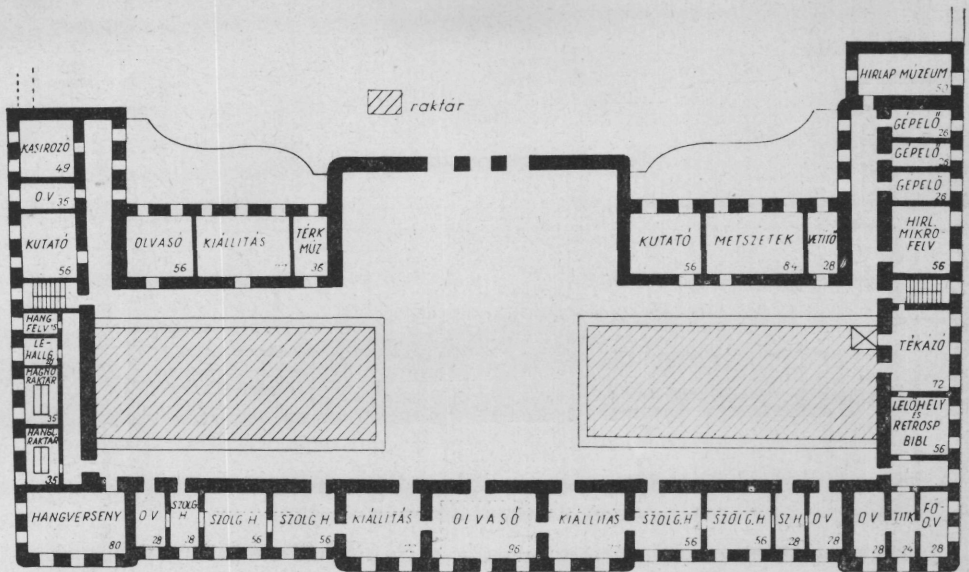
5. ábra. Felső pince. Könyvkötészet

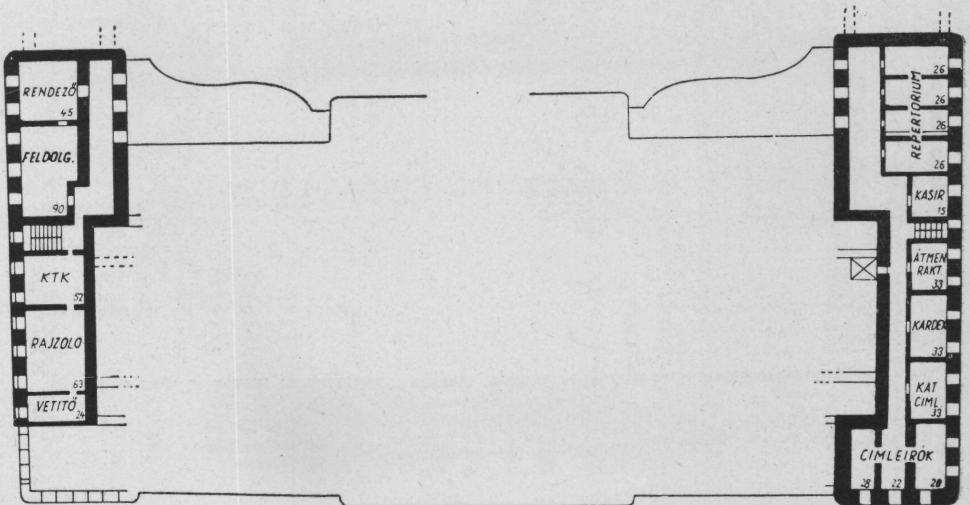
6. ábra. Alsó alagsor. Könyvforgalmi főosztály

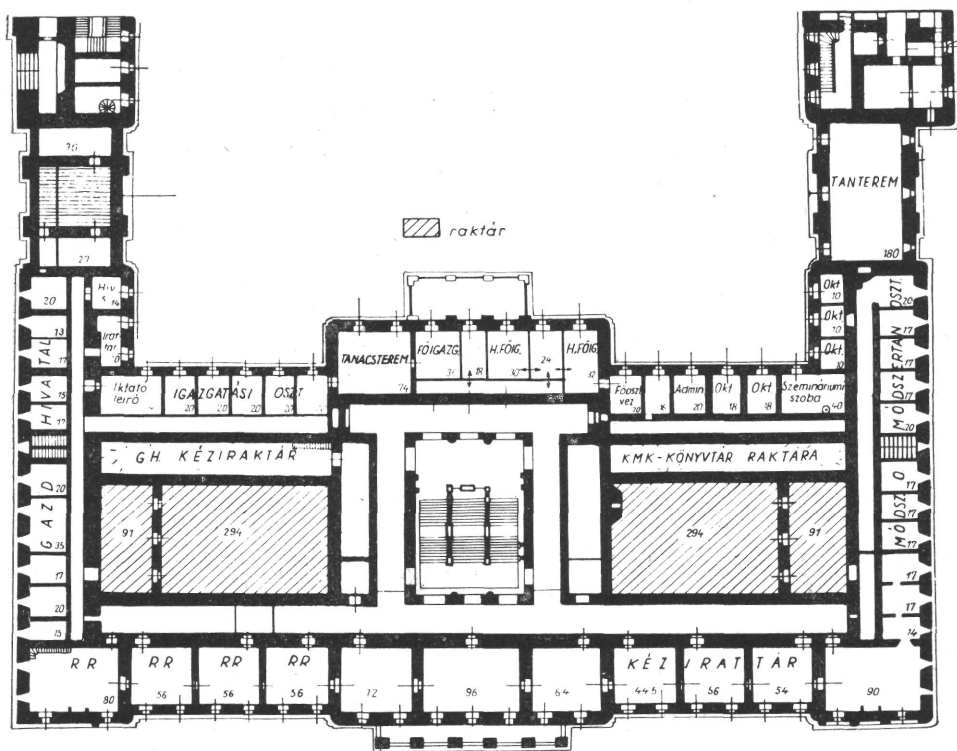
7. ábra. Felső alagsor. Gyarapítási, feldolgozó és bibliográfiai osztály

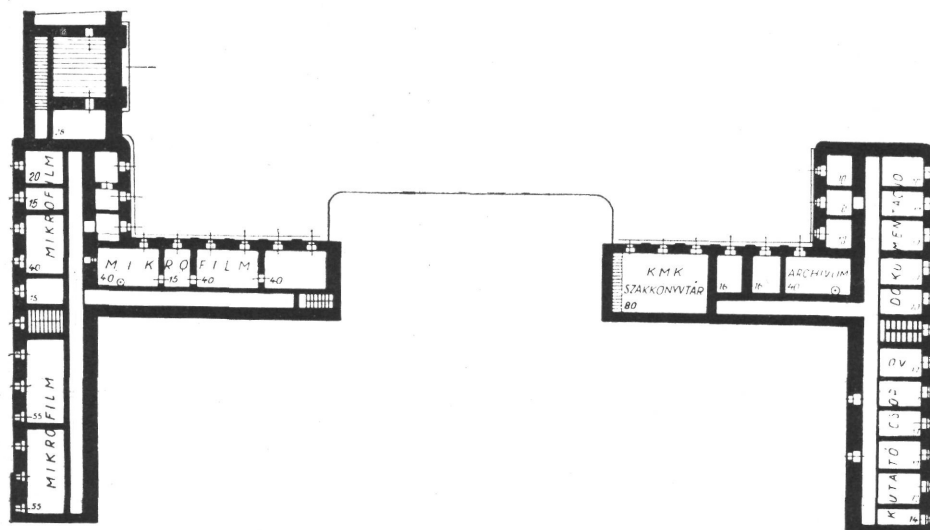
8. ábra. Földszint. Modern különgyűtemények: hírlaptár, zeneműtár, színháztörténeti gyűjtemény, térképtár, kisnyomtatványtár

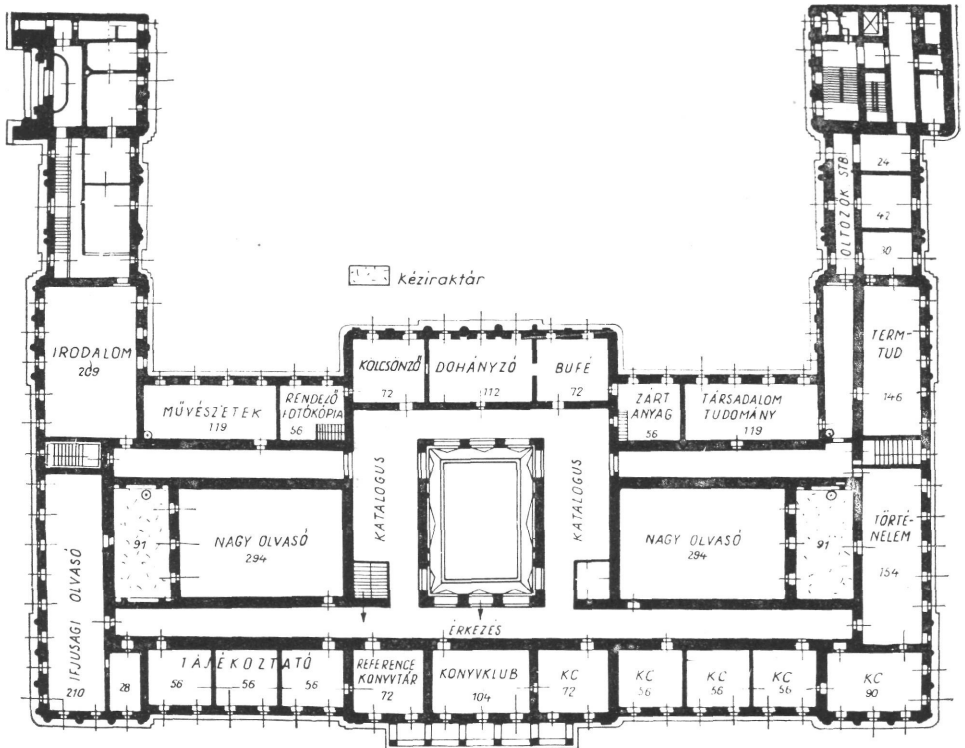
9. ábra. Félemelet. Modern különgyűtemények: hírlaptár, térképtár

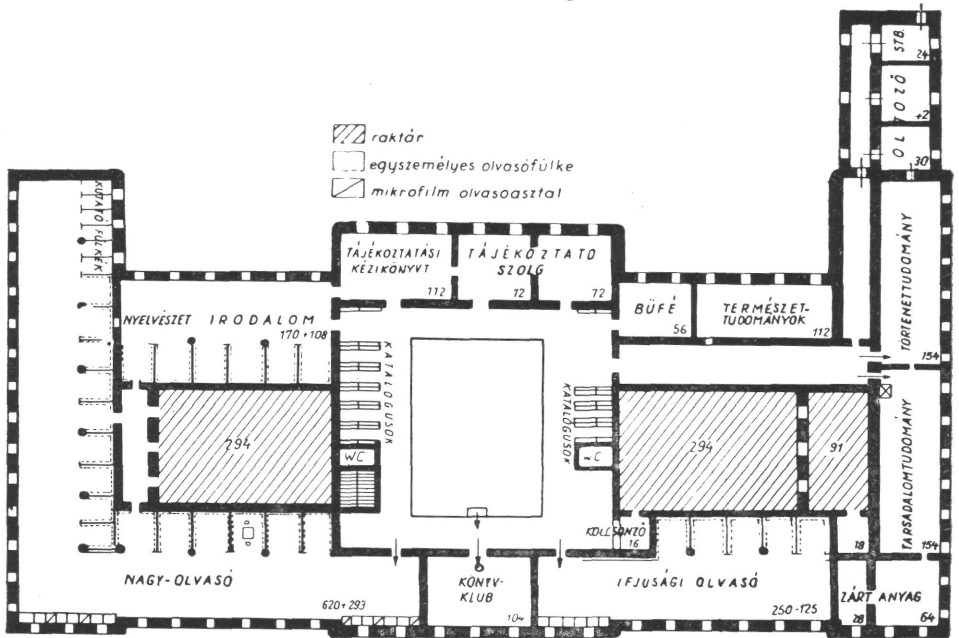
10. ábra. I. emelet. Igazgatás, kézirattár, régi és ritka nyomtatványok tára, könyvtártudományi és módszertani központ

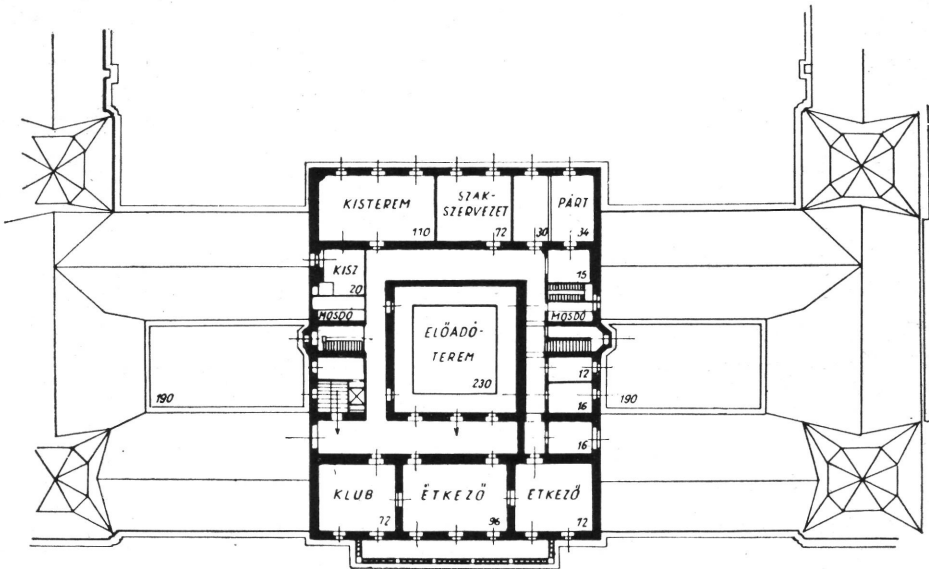
11. ábra. I/II. emelet. Könyvtártudományi és módszertani központ, mikrofilmtár

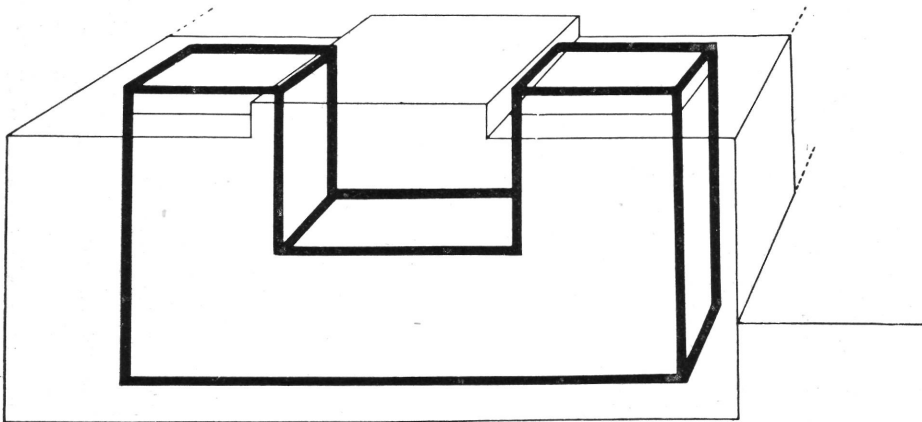
12. ábra. II. emelet. Olvasószolgálat, 1. változat

13. ábra. II. emelet. Olvasószolgálat, 2/1 változat

14. ábra. III. emelet. Mozgalmi, társadalmi és jóléti helyiségek

15. ábra. A raktártömb tervezett elhelyezésének vázlata